

# Teysîr/Şâtıbiyye ve Tayyibe Tarikleri Çerçevesinde İbn Mücâhid'in Kitâbü's-Seb'a Adlı Eserindeki Tariklerin Farklılığı Meselesi -Âsım Kıraati Özelinde Bir Değerlendirme-

Hasan Hüseyin Havuz

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,  
Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı  
Afyonkarahisar, Türkiye  
hhhavuz@aku.edu.tr  
<http://orcid.org/0000-0003-4388-9383>

**Öz:** İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eseri yedi kıraati ilk defa toplayan ve günümüze ulaşan en eski eser olmanın yanında kendisinden sonra yazılan *Teysîr/Şâtıbiyye* ve 10 kıraati içeren İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr/Tayyibe* eserine kaynaklık eden bir eserdir. Tayyibe tarikinde İbnü'l-Cezerî diğer kıraatlerde kaynak olarak aldığı bu eseri Âsım kıraati için almamıştır. Bu yönüyle Âsım kıraatinin eserdeki râvi ve tarikleri *Teysîr/Şâtıbiyye* ve *Tayyibe* tariklerinde aynı değildir. *Kitâbü's-Seb'a*'da verilen 14 tarik, *Tayyibe*'de Hafs için 52, Şu'be için verilen 76 tarik içinde yer almamaktadır. Ayrıca bu eserde Mufaddal ve Ebân rivayetleri verilmiş ve farklı okumalarına da değinilmiştir. Çalışmada, İbn Mücâhid ve kıraat ilmindeki yeri ve Âsım kıraati açısından râvi, tarik ve *Tayyibe* dışında farklı olarak nakledilen usûl ve ferş okumaları örnek olarak ele alınmıştır. Bu okumalar tamamen farklı tarikle geldiğinden, diğer kıraatler içinde nakledilse de Âsım kıraatinin bilinen okuması değildir. Zira bugün okuduğumuz Şu'be/Hafs rivayeti Tayyibe tarikleri çerçevesinde okunmaktadır. Bu çerçevede kıraat ilminde dönüm noktası olan ve en temel kaynak olan bu eserdeki tarikler ve buna bağlı bazı okumaların Âsım kıraati özelinde Tayyibe tarikleriyle bağlantılı olarak farklılığı ortaya konulmuş ve bu duruma karşı yaklaşımın nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Kıraat, İbn Mücâhid, Âsım, Râvi, Tarik, İhtilâf, Şâz.

**Geliş Tarihi** | Received Date: 06.06.2022

**Kabul Tarihi** | Accepted Date: 02.09.2022

**Araştırma Makalesi** | Research Article

**Atıf** | Citation: Havuz, Hasan Hüseyin. "Teysîr/Şâtıbiyye ve Tayyibe Tarikleri Çerçevesinde İbn Mücâhid'in Kitâbü's-Seb'a Adlı Eserindeki Tariklerin Farklılığı Meselesi -Âsım Kıraati Özelinde Bir Değerlendirme-". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/2 (Aralık 2022), 519-549. <https://doi.org/10.51447/uluifd.1126632>

## The Issue of The Difference of *Ṭarīqs* in Ibn Mujāhid's *Kitāb al-Sab'a* Within The Framework of The *Ṭarīqs* of *Taysir/Shāṭibiyyah* and *Ṭayyibah* -An Evaluation Specific to 'Āṣim's *Qirā'āt*-

**Abstract:** Ibn Mujāhid's *Kitāb al-Sab'a* is the first work that collects seven *qirā'āt*s in the science of recitation. It is the source of Ibn al-Jazarī's *Nashr/Ṭayyibah* work, which includes *Taysir/Shāṭibiyyah* and 10 *qirā'āt* written after him. Al-Jazarī did not take this work, which he took as a source in other recitations, as a source for 'Āṣim's *qirā'āt*. In this respect, the *riwāyas* and *ṭarīqs* of 'Āṣim *qirā'āt* in the work are not the same in the *ṭarīqs* of *Taysir/Shāṭibiyyah* and *Ṭayyibah*. It is not included in 14 *ṭarīqs* given in *Kitāb al-Sab'a*, 52 for *Ḥaṣṣ* and 76 for *Shu'ba* in *Ṭayyibah*. In addition, Al-Mufaḍḍal and al-Abān *riwāyas* are given in this work and their different *riwāyas* are also mentioned. In the study, Ibn Mujāhid and his place in the science of *qirā'āt* and 'Āṣim's *qirā'āt*, the *uṣūlī* and *farshī* readings that are transmitted differently apart from the narrator, *ṭarīq* and *Ṭayyibah* are discussed. Since these readings come with completely different recitals, it is not the recognized reading of 'Āṣim's *qirā'āt*, even though it is transmitted in other recitations. Because the *Shu'ba/Ḥaṣṣ* *riwāya* we read today is read within the framework of *Ṭayyibah* *ṭarīqs*. The *ṭarīq* and some related readings in this work, which is a turning point in the science of *qirā'āt* and the most basic source, will be revealed in relation to the *Ṭayyibah* *ṭarīqs* in particular, and how the approach should be against this situation will be emphasized.

**Keywords:** *Qirā'āt*, Ibn Mujāhid, 'Āṣim, *Rāwī*, *Ṭarīq*, Difference, *Shādh*.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

### Giriş

İbn Mücâhid'in (ö. 324/936), *Kitābū's-Seb'a* adlı eseri kıraat ilminde önemli bir yere sahip olup günümüze ulaşan en eski eser olması,<sup>1</sup> kıraatleri ilk defa yedi ile sınırlaması ve kıraat-i seb'a ekolünün yerleşmesi bakımından bir dönüm noktasıdır.<sup>2</sup> Kıraat alanında âlim olan müellif, Bağdat'ta yaşamış ve birçok talebe yetiştirmiştir. Öte yandan kıraat alanında şöhret bulan merkezleri dolaşarak her bir kıraati üstadlarından almış, Āsım'ın da dâhil olduğu yedi kıraati bir araya getirerek *Kitābū's-Seb'a* adlı eserinde toplamıştır. Bu eser önemli şöhrete kavuşmuş ve etkiye sahip olmuştur.

İbn Mücâhid'den bir asır sonrasında Endülüs'te Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) onun yöntemini esas alarak yazdığı *Teysîr* adlı eseri kendi döneminde revaç bulmuş ve yaygın olarak okunmuştur. Bir asır sonrasında yine Endülüs'te İmam Şâtıbî (ö. 590/1194), *Teysîr* adlı eseri kolaylık olması açısından *Hırzū'l-emânî* ve *vechū't-tehânî* adıyla manzum hale getirdiği bu eser büyük bir ün yapmış ve günümüzde en çok okunan ve takip edilen kitap/tarik olmuştur. Bu süreçte yedi kıraate ilave olarak

<sup>1</sup> Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-şavtiyye 'inde 'ulemâ'i't-tecvîd* (Amman: Dâru Ammâr, 2008), 20; Gânim Kaddûrî el-Hamed, *Kur'an Fonetiği Üzerine Tetkikler -Tecvid Âlimleri Özelinde-*, çev. Mehmet Emin Maşalı vd. (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 31.

<sup>2</sup> Yaşar Akaslan, *Kıraat İlminin Temel Kaynakları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 20-23.

oluşturulan on kıraate dair eserler fazla yaygınlık kazanamamıştır. Hicri 9. asra gelindiğinde ise İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Ṭayyibetü'n-Neşr* adlı eserine alıp yedi kıraate eklediği üç kıraat de şöhret bularak yaygınlaşmıştır.

İslam dünyasında *aşru'l-kübrâ*, ülkemizde de *takrîb tariki* olarak anılan *Tayyibe'de*, diğer kıraatlarda olduğu gibi Âsım kıraatinde de kendinden önceki telif edilen eserlerden yararlanılarak birçok tarik toplanmıştır. Bunlar da *Tayyibe*<sup>3</sup> tariki olarak yaygınlık kazanmış, bunun dışındaki tarikler ise şöhretini kaybederek şâz (yaygınlığını kaybeden) hâle gelmiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin kaynakları arasında yer alan İbn Mücâhid'in söz konusu eseri, âlimlerin okuyup okutması ve bilinen kıraatlerin kayda geçmesi, Âsım ve diğer kıraatlerin râvi ve tariklerin belirlenmesi yönüyle önemli bir kaynaktır. Kendisinden sonra bu alanda yazılıp kabul gören *Teysîr ve Şâtıbiyye* gibi eserlerin en önemli kaynağı İbn Mücâhid'in bu eseri olmuş ve râvi konusunda aynı durumu devam etmiştir.<sup>4</sup>

İbnü'l-Cezerî her bir kıraat için kendinden önceki kaynaklardan isnadı en âlî olanlarını almakla birlikte bir kıraat için aldığı kaynaktan/kitaptan, bazı kıraatler için tarik almamıştır. Bu anlamda bir dönüm noktası olan *Kitabü's-Seb'a*'dan bazı kıraatler için tarik aldığı, Âsım'ın her iki râvisi için herhangi bir tarik almadığı görülmektedir.<sup>5</sup> Bu da Âsım kıraati açısından ilim talebelerinin dikkatini çekecek bir durum olup izah edilmeye muhtaçtır. Burada, acaba Âsım kıraati için *Teysîr*, *Şâtıbiyye* ve *Ṭayyibe'de* zikredilen tarikler farklı mıdır, farklı tarikler varsa usûlî ve ferşî ihtilâflarda *Ṭayyibe'nin* dışında okumalar mevcut mudur? sorusu akla gelmektedir. İşte bu sorulara örneklerle cevap aranacaktır. Bu makalede İmam Âsım'ın *Tayyibe tariki* çerçevesinde yaygın olarak okunan Hafs ve Şu'be rivayetleri incelenmeyecektir. Bilakis söz konusu iki râvinin *Tayyibe tariki* içinde olmayan vecihleri ve diğer râvilerden Mufaddal ve Ebân rivayetlerindeki örneklere yer verilecektir.

Çalışma ele alınırken İbn Mücâhid'in kısaca hayatı ve kıraat ilmindeki yerine değinildikten sonra *Kitâbü's-Seb'a* adlı eseri baştan sonra taranarak farklı rivayet ve tarikler tasnif edilecektir. Müellifin Âsım kıraati için verdiği genel bilgilerin yanında râvi ve tarikler ele alınacak, ayrıca *Teysîr*, *Şâtıbiyye*, *Ṭayyibe/Neşr* tariklerinin karşılaştırılması açısından birer alt tarikleri de nakledilecektir. Bu çerçevede *Tayyibe* tarikleri için daha çok *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-âşr* ve *el-Hâdî şerhi Ṭayyibeti'n-Neşr* adlı eserler

<sup>3</sup> İbnü'l-Cezerî'nin *Ṭayyibetü'n-en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-âşr* adlı eseri, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-âşr* adlı eserinin veziz olarak manzum hale getirilmiş şeklindedir. Bu sebeple makalede *Tayyibe* tarikleri verilirken *en-Neşr* ve *Tayyibe'nin* şerhlerinden yararlanılmıştır. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Ṭayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 251.

<sup>4</sup> Rahim Tuğral, *Ebü Bekr b. Mücâhid ve Kitâbü's-Seb'a* (İzmir: Yüksek İslam Enstitüsü, Öğretim Üyeliği Tezi, 1981), 55.

<sup>5</sup> *en-Neşr* üzerine yapılan tahrîrât çalışmasında Âsım'ın her iki râvisinin tarik olarak yer aldığı ama *Ṭayyibe'de* yer verilmediği kitaplar arasında İbn Mücâhid'in eseri zikredilmemiştir. Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî, *Tahrîru'n-Neşr (Kitâbü İthâfi'l-Berara)*, thk. Hâlid Hasen Ebü'l-Cûd (Riyad: Dâru Edvâ'i's-Selef, 2007), 181.

ana kaynak olarak verilecektir.

Burada amacımız, Âsım kıraati konusunda tilavet/okuma noktasında yeni şeyler ortaya koyarak şüphe ve tereddüt oluşturmak olmayıp aksine oluşabilecek tereddütleri izale etmektir. Bu noktada tarihî süreç içinde, ilim ehli nezdinde bilinen farklı tariklerin olduğunu, bazı tariklerin yayıldığını, dolayısıyla bilindiğini ve okunduğunu, bu minvalde bugün de Tayyibe tariki çerçevesinde sahih rivayetler arasından seçilenlerin meşhur olduğunu ve bunun dışındakilerin yaygınlığını yitirmesi anlamında şâz olabileceğini belirtmektir. Bunun yanı sıra *Ṭayyibe* dışındaki muteber eserlerdeki farklı kıraat tariki ve rivayetlerinin de bir değer olduğu, dolayısıyla bunları toptan reddetmenin mümkün olmadığı gerçeğini hatırlatarak doğru bir yaklaşım ortaya koymaktır.

### 1. İbn Mücâhid ve Kıraat İlmindeki Yeri

İbn Mücâhid, hicri 245 (milâdî 859) yılında dünyaya gelmiş, 324/936 yılında vefat etmiştir. Yani kıraat imamlarının yaşadığı 2. asırdan yaklaşık olarak bir asır sonra yaşamıştır. Fazileti, ilmi, keskin zekası Kur'ân ilimlerindeki üstünlüğü ile öne çıkan İbn Mücâhid, kıraat tahsilini Abdurrahman b. Abdüs (ö. 280/893) ve Kunbül el-Mekkî'den (ö. 291/903) almıştır. Sadece yaşadığı Bağdat kurrâsından ders almamış dolaştığı beldelelerdeki üstadlardan da okumuştur. Bunun için Mekke, Medine, Şam, Mısır, Musul, Basra, Kûfe vb. uzak beldelere gitmiş, bu yörelerin kıraatlerini toplamış, "Kıraat sünnettir, sonrakiler evvelkilerden alır rivayetlerini nakleder." şeklinde zikredilen kıraat ilkesinin gereğini bizzat yerine getirmiş ve döneminin *Şeyhü'l-Kurrâ'sı* olmuştur.<sup>6</sup>

Kendisinden kıraat konusunda pek çok talebe ders almıştır. Ebû Tâhir Abdülvâhid b. Ebû Hâşim, Sâlih b. İdrîs, Ebü'l-Ferec eş-Şenebûzî, Abdullah b. Hüseyin es-Sâmerrî, Dükkî ve Ali b. Hüseyin el-Gadâirî bunlardan bazılarıdır. İbnü'l-Ahrem ed-Dımaşkî, Bağdat'a gittiğinde İbn Mücâhid'in kıraat halkasında 300 kadar talebenin bulunduğunu söylemesi onun kıraat ilmiyle ne kadar meşgul olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>7</sup>

İbn Mücâhid, şöhrete kavuşan kıraatler ve kurrâ arasından seçim yapmış, (*Nâfi, Ebû Amr, İbn Âmir, İbn Kesîr, Âsım, Hamza, Kisâî*) *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât* adlı eserinde ilk defa yedi kurrâyı bir araya getirmiştir.<sup>8</sup> Daha önce, Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) 25

<sup>6</sup> Ebû Bekr b. Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1400/1980), 16, 18, 50; Muhammed b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, thk. Mahmud eş-Şinkitî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 1/122; Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2012), 15/272; Rahim Tuğral, "Büyük Kırâat Otoritesi ve İlk Kırâat-ı Seb'a Yazarı Ebû Bekr b. Mücâhid (245-324/859-935)", *Diyanet Dergisi [Diyanet İlmi Dergi]* 23/1 (1987), 3-11.

<sup>7</sup> Tayyar Altıkulaç, "İbn Mücâhid", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/214, 215.

<sup>8</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 11, 12; Ebû Tâlib el-Kaysî Mekkî, *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâ'ât*, thk. Abdülfettâh İsmail Şelebî (Mısır: Dâru'n-Nehdâ, ts.), 87; Muhammed b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971), 1/127. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/36; Altıkulaç,

kıraat, İsmail b. İshâk el-Bağdâdî (ö. 282/895) (hocası) 20 kıraat, Ahmed b. Cübeyr b. Muhammed el-Kûfî (ö. 257/887) 5 kıraat, Taberî (ö. 310/923) yaklaşık olarak 20 kıraat, İbn Mücâhid'le çağdaş olan Ebûbekir ed-Dacûnî (ö. 324/936) 8 kıraat gibi, bunları eserlerinde toplayan âlimler olmasına rağmen beldelerinde okutulmasıyla meşhur *yedi kıraati* ilk defa bir araya getiren bu eserdir. *Ahrufu's-Seb'a*'ya benzerliği sebebiyle yedi rakamı ve seçtiği bazı kurrâdan dolayı eleştirilen İbn Mücâhid, buna gerekçe olarak *Kitâbu's-Seb'a fi'l-kırâ'ât* adlı eserinde; Mekke, Medîne, Kûfe, Basra ve Şam vb. ilim merkezlerinde bazı kişilerin kıraat ilminde temayüz ettiğini, söz konusu belde-lerde bazı kıraatlerin herkes tarafından icmâ edilerek kabul görüp okunduğunu ve aynı zamanda bunların sahabe ve tabiinden alındığını söylemiştir.<sup>9</sup> O, bu eserin yazma sebebinin de dil inceliklerine vakıf olunmaması, kıraatlarda lahne düşülmesi olarak açıklamaktadır.<sup>10</sup> Aslında İbn Mücâhid yaptığı bu seçimle diğer kıraatlerin zayıflığını ve imamlara olan güvensizliğini söylememiştir. İfade edildiği gibi esas gerekçe söz konusu kıraatlerin daha yaygın olarak okunmasıdır.<sup>11</sup>

İbn Mücâhid, Müslümanların tıpkı fikhî hükümlerde olduğu gibi kıraat konusunda da ihtilafa düştüğünü, bunların fıkıh ihtilafları gibi içtihadî olmayıp rivayete dayanan ihtilafların içinden kolaylık olan bu rivayetleri nakledenlerin durumlarının farklı olduğunu ve bunlardan imam vasfına sahip olanları zikredeceğini, bunlar arasında Hicaz, Irak ve Şam'da Müslümanların benimsedikleri kıraatler hakkında bilgi vereceğini ve kıraatçilerin görüşlerini, ittifak ve ihtilaf ettikleri hususları izah edeceğini ifade etmektedir.<sup>12</sup> Dolayısıyla ona göre hicri 2. asırda yazılan bazı eserlere rağmen tarikler çoğalmış, bunlar arasında sağlam olanlar olduğu gibi sakım olanlar/sahih olmayanlar da bulunmaktaydı. Bu şekilde ihtilaflar çoğalmaya devam edip toplumda kafa karışıklığı meydana gelirken insanlar neredeyse farklı okumalar sebebiyle diğer okumaları hatalı zannetmekteydi. Hatta bunun sonucu insanlar birbirini küfürle itham edecek noktaya gelmişlerdi.<sup>13</sup> Müellif, bunu önlemek amacıyla devlet desteğini de alarak kıraatleri yedi ile sınırlandırmış, akabinde bazı âlimler tarafından eleştirildiği gibi bazı âlimler tarafından da destek görmüştür.<sup>14</sup>

İbn Mücâhid kıraat konusunda yetkin olmasına rağmen kendisi bir tercihte bulu-

"İbn Mücâhid", 20/214, 215.

<sup>9</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 11, 49. Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî* (Ankara: Otto, 2016), 60.

<sup>10</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 46.

<sup>11</sup> Muhammed İbrahim Âlu İsmail, *İlmü'l-kırâ'ât* (Riyad: Mektebetü't-Tevbe, 1419), 111.

<sup>12</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 11, 12, 45, 46; Osman Bayraktutan, "Kırâatlerin Sınırlandırılması Meselesi", *İğdir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2018), 121-144.

<sup>13</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 11, 12; Mekki, *el-İbâne*, 86.

<sup>14</sup> Mehmet Dağ, "İbn Mücâhid'in Kıraat Ekollerini Yedi ile Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım", *EKEV Akademik Dergisi* 10/27 (2006), 81-104; Fatih Dokgöz, "Saçaklızâde Maraşî (ö. 1145/1732) Bağlamında İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) Sonrası Yedi Kıraat İhtiyarlarına Genel Bir Bakış", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50/1 (2021), 116-134.

arak kiraat oluşturmamış olup sadece kabul gören kiraatleri eserine almıştır. Bu sebeple kendisine bu konuda “Niçin kendiniz için bir kiraat seçmiyorsunuz?” sorusuna, “Bizim, bizden önceki imamların seçtiklerini korumaya ihtiyar etmekten daha çok ihtiyacımız var.”<sup>15</sup> şeklinde cevap vermiş ve tercih döneminin sona erdiğini ifade etmiştir.<sup>16</sup>

Günümüze ulaşan en eski eser olan kiraat kitabının müellifi olan İbn Mücâhid'den sonra 10 kiraat veya 8 kiraat gibi eserler telif edilmekle birlikte yedi kiraat kabul görmüş ve İslam beldelerinde yaygınlık kazanmıştır. Aynı geleneği Dâni *Teysîr* adlı eseriyle devam ettirmiş, sonrasında Şâtibî, ilim ehlince revaç gören bu eseri daha da kolay kılmak amacıyla manzum hale getirmiş ve bu eser, *Şâtibiyye tariki* olarak yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde de okunan tarik *Şâtibiyye tariki* ile beraber *Teysîr tariki*; aşru'l-kübrâ olarak da *Tayyibe tariki* şöhret kazanmıştır. İbn Mücâhid bunları, seçtiği imamların dışındakilerin senedi zayıf olduğu için değil en âlî ve yaygın olarak kabul görmüş olanlarını seçmiştir. Bunun için şâz kiraatlerle ilgili eserini bu anlamda yazmıştır.<sup>17</sup> Ondan sonra İbn Mihrân (ö. 381/992) *el-Gâye fi'l-kirâ'ati'l-âşr* dlı eserinde kiraat imamlarından Ebû Ca'fer, Ya'küb ve Halef'i bu imamlar içine dâhil ederek 10'a çıkartmış, sonrasında *kiraat-i aşere* kitapları yazılmaya devam etmesine rağmen yedi kiraat etkisini kaybetmemiş ve buna dair eserler yazılmaya devam etmiştir. Bu süreçte 10 kiraat ancak İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kirâ'ati'l-âşr* adlı eseri ile birlikte kabul görmüş ve yayılmıştır.<sup>18</sup>

## 2. Kitâbü's-Seb'â'da Âsım Kiraati

*Kitâbü's-Seb'â'da* Âsım kiraati ve Kûfe ile ilgili önemli bilgiler serdedilmiştir. Âsım kiraatine yönelik öncelikle, Kûfe'deki Kiraat ilminin durumundan bahsedilmektedir. Buna göre Hz. Osman mushafının gönderilmesinden önce Kûfe halkı İbn Mes'ûd'un kiraatini okuyordu. Sonra bu halk, Alkame, Esved, İbn Yezîd, Mesruk b. Esved, Zirr b. Hubeyş, Ebû Vâil, Ebû Amr eş-Şeybânî, Ebû Ubeyde es-Selmânî ve birçok kişiden kiraat okumuştur.<sup>19</sup> Bu noktada A'îmeş, Kûfe halkının çoğunlukla İbn Mes'ûd kiraatini okuduğunu, birkaç kişinin de Zeyd kiraatini okuduğunu söylemiştir.<sup>20</sup> Kûfe sadece İbn Mes'ûd kiraatini okurken Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği Mushafı Kûfe'ye gönderilen Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Osman Mushafı'na göre Kûfe'de ilk okutan kişi olmuştur. O da kendini bu işe adanarak Mescid-i Azam'da 40 yıl Kur'ân okuttuktan

<sup>15</sup> Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 15/273.

<sup>16</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 22.

<sup>17</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 19; Mehmet Dağ, *Geleneksel Kiraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: ISAM Yayınları, 2011), 290, 291.

<sup>18</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 19; Yaşar Akaslan, “Endülüs'ün Kiraat İlmindeki Yeri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/1 (2019), 107-139.

<sup>19</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 67.

<sup>20</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 67; İbrahim Tetik, *Tarihsel, Bilimsel ve Siyasal Boyutlarıyla Âsım Kiraati Hafız Rivayetin Şöhret Bulma Nedenleri* (Ankara: İlahiyât, 2021), 45.

sonra Birr b. Mervân zamanında hicri 73 senesinde vefat etmiştir.<sup>21</sup>

İbn Mücâhid, Âsım'ın hocası Sülemî'nin, kıraatini Osman, Ali, Zeyd, İbn Mes'ûd ve Übeyy'den aldığını zikrettikten sonra Hz. Ali'den daha çok okuduğunu, Hz. Hasan ve Hüseyin'e de Kur'ân okuttuğunu ilave etmiştir.<sup>22</sup> Farklı rivayetleri de nakleden İbn Mücâhid, onun Osman'dan okuduğunu, ayrıca bunu Ali'ye arz ettiğini belirtilmiştir. Başka rivayette Sülemî'nin; Osman, İbn Mes'ûd ve Übeyy'e okuduğu belirtilirken 20 sene sabah, 20 sene akşam 5'er ayet Kur'ân okutmuş ve ölünce yerine İmam Âsım geçmiştir.<sup>23</sup>

İbn Mücâhid eserinde Âsım'ın Abdurrahman es-Sülemî ve Zirr b. Hubeyş'ten ders aldığını belirterek "Abdurrahman es-Sülemî'den başka daha çok beni okutan kimse olmadı." şeklindeki rivayeti zikretmiş, onun da Hz. Ali'ye okuduğunu, oradan çıkıp Zirr b. Hubeyş'e gidip dersi arz ettiğini belirtmiş, Zirr'in de İbn Mes'ûd'dan okuduğunu nakletmiştir.<sup>24</sup>

Verilen bilgilere göre İbn Mücâhid, Âsım'ın iki üstadından ders aldığını, bunlardan Sülemî'nin Hz. Ali'den, Zirr'in de sadece İbn Mes'ûd'dan okuduğunu zikretmiştir. Âsım'ın diğer hocası Ebû Amr eş-Şeybânî'yi zikretmemiştir.<sup>25</sup> Müellif, birçok eserde geçen şu rivayeti de nakletmektedir. Âsım talebelerine iki hocadan ders aldığını söylemesi üzerine Şu'be'nin kendisine "Bu şekilde kontrol ediyorsun." demesi dikkat çekici bir ifadedir. Bu da Âsım'ın sahih kıraatleri öğrenme arzusunu ortaya koymaktadır. Âsım'ın kendi döneminde fesahati ile meşhur, bilgisinin derinliği ile bilindiğini de ekleyen İbn Mücâhid, Ebû İshak es-Sebiî'nin (ö. 127/745) "Âsım kadar Kur'ân okutan birini görmedim." dediğini, onun nahiv ehli ve Kûfe'nin en bilgilisi olduğunu, "Ondan bir hata asla duymadım." dediğini nakletmiştir.<sup>26</sup>

Âsım kıraatinin Kûfeliler tarafından çok tercih edilmediğini belirten müellif, bu civarda daha çok Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'ın (ö. 156/773) kıraatinin yaygın olduğunu söylemiştir. Bunun sebebi olarak da Şu'be istisnâ edildiğinde Âsım'dan bütün yönleriyle bu kıraati öğrenenlerin çok olmadığını ve bu konuda Ebû Bekir b. Ayyâş (Şu'be) dışında kimseye güvenmediklerini ifade etmiştir. Bunun sonucunda da Kûfe'de Âsım kıraatinde talebe az yetiştirilmiştir.<sup>27</sup> Müellif'in, beldelerinde yaygınlık kazanan kıraatleri topladığı dikkate alındığında Âsım'ın hâl-i hayatında kıraatinin çok okuduğunu, sonrasında ise Kûfe'de azalıp civar beldelerde yayıldığını söylemek mümkündür. İbn Mücâhid eserinde diğer kurrâdan birçoğunu hoca ve talebelerini ayrıntılı zikretmesine rağmen Âsım'ın talebelerini zikretmemiştir.

<sup>21</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 68; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/168.

<sup>22</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 69.

<sup>23</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 69.

<sup>24</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 70.

<sup>25</sup> Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyşîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Otto Pretzl (Beyrut: Dâru Kitabi'l-Arabî, 1984), 9.

<sup>26</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 70.

<sup>27</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 71; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 62.

İbn Mücâhid, Âsım'ın ilk râvisi Şu'be'den, el-A'şâ adlı râvisinden başka kimsenin kıraat okumadığını nakletmiştir.<sup>28</sup> Ancak, İbnü'l-Cezerî, İbn Mücâhid'in naklettiği bu bilginin hatalı olduğunu, zira ondan tilaveten el-A'şâ'nın dışında 5 kişinin arzan ders aldığını zikretmiştir. Onlar da Yahya b. Muhammed el-Uleymî, Abdurrahman b. Hammâd, Sehl b. Şuayb eş-Şühî, Urve b. Muhammed el-Esedî, Abdülhamid b. Sâlih el-Burcumî'dir. Bunlar Kûfe'nin önde gelen kâriflerindedir.<sup>29</sup> Ayrıca kıraat imamı Kisâî ve Yahya b. Adem de okumuş, Yahya sem'an hocası Şu'be'den kıraat rivayet etmiştir.<sup>30</sup>

İfade edildiği üzere müellif, Kûfe kıraat ekolü ekseninde Âsım kıraatine dair bilgilerin yanında râvi ve tariklerinden de söz etmiştir. Malum olduğu üzere bu eser, kıraat ilminin tedvin sürecinde sahih ve meşhur kıraatleri tespit etmede ilk eser olma özelliğine sahiptir. Bu açıdan İbnü'l-Cezerî yaklaşık 1000 tarik içinden kaynak olarak aldığı eserler yani kitap tarikleri içinde İbn Mücâhid de vardır.<sup>31</sup> Ancak İbnü'l-Cezerî, İbn Mücâhid'i sika<sup>32</sup> görmesine ve kaynakları arasında diğer kıraatlar için almasına rağmen, Âsım kıraati için ondan tarik almamıştır. Ancak, Şu'be rivayetinden, içinde İbn Mücâhid'in geçtiği 2 tarik verdiği görülmekle birlikte bu tarikler ile *Kitâbü's-Seb'a*'daki tariklerin aynı olmadığı anlaşılmaktadır.<sup>33</sup> İbnü'l-Cezerî'nin Âsım kıraati için tarik almaması, bu okumaları reddetmesi anlamına gelmeyip kendi kriterlerine göre bir tercih ameliyesinden ibarettir.

### 2.1. İbn Mücâhid'in Şu'be-Hafs İçin Zikrettiği Tarikler

İbnü'l-Cezerî'nin kaynakları arasında sahih ve meşhur kıraatleri tespit etmede ilk eser olan İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eseri yer almasına rağmen, Âsım kıraati için kendi tespit ettiği tarikler çerçevesinde *Hafs* ve *Şu'be* rivayetinin kaynağı olarak almadığı görülmektedir. Nitekim İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ile ilgili yapılan çalışmalarda *kıraat-i seb'a* içerisinde *Dûrî*, *Hişâm* ve *Ebû Hâris*'den birer tarik, *Kâlûn*'dan 3 tarik alındığı belirtilmiştir.<sup>34</sup> Bu bağlamda *en-Neşr*'de, silsilede Şu'be rivayetinden İbn Mücâhid'in yer aldığı 2 tarik görülmekte ama bu tariklerin İbn Mücâhid'in eserinde verdiği tariklerle aynı olmadığı anlaşılmaktadır. İlk olma özelliği olan bu eserde Hafs ve Şu'be rivayeti açısından Tayyibe'de olmayan râvi ve tariklerin ve ilaveten Âsım'ın diğer râvilerinin ihtilaf örneklerinin olup olmadığı konusu önem arz etmektedir.

Öte yandan, verilecek kıraat ihtilafı örneklerinin şâz kavramıyla alakası olması

<sup>28</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 134.

<sup>29</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 134; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/123.

<sup>30</sup> Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'2, 8/496.

<sup>31</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/192.

<sup>32</sup> İbnü'l-Cezerî, İbn Mücâhid'in bazı yerlerde diğer kurrâya aykırı okumalar naklettiğini de söylemiştir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/406.

<sup>33</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/122; Muhammed Mahmud Ahmed eş-Şinkitî, *Menhecü İbni'l-Cezerî fi Kitâbi'n-Neşr* (Riyad: el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye, Doktora Tezi, 1421), 1/216.

<sup>34</sup> Şinkitî, *Menhecü İbni'l-Cezerî fi Kitâbi'n-Neşr*, 1/216.



açısından bilgi vermek yerinde olacaktır. Tayyibe'nin dışında kalan vecihler için yaygınlığını kaybetmesi sebebiyle şâz kavramı kullanılabilir. Çünkü Âsım'dan bilinen okumalar, Tayyibe tarihi çerçevesindeki okumalardır. Nitekim şâz kavramı bir kıraatin sıhhati için kullanıldığı gibi o kıraatin yaygın olarak okunmaması anlamında da kullanılmaktadır.<sup>35</sup> Bu anlamda şâz kıraat için “yedi kıraat imamının okuyuşları dışında kalan kıraatlar”, “senedi sahih olmayan kıraatlar” gibi tanımlamalar yapılmakla birlikte biz burada Tayyibe'nin dışında kalan tarikler için kullanılmaktayız.<sup>36</sup> Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki bu okumalar, yaygın olmadığı için Âsım kıraati olarak okunmamaktadır.<sup>37</sup> Ancak bunların bazılarının Âsım'a nispet edilip aynı zamanda diğer kurrânın rivayetleri içinde yer alan okumalar olduğu unutulmamalıdır.

Söz konusu kıraat ihtilafları, senedinin sahih olması, Mushaf hattına uyması ve Arap gramerine uyum sağlaması şeklindeki kriterlere uyum sağlayabilir.<sup>38</sup> Ama ifade edildiği gibi Tayyibe'nin dışında kalması ve yaygınlık kazanamaması sebebiyle Âsım'ın yaygın olan kıraati noktasında şâz konumundadır. Bugün okuduğumuz *Teysîr*, *Şâtibiyye* ve *Tayyibe* tariklerinde Âsım için Şu'be ve Hafs rivayetleri zikredilmektedir. Nitekim İbn Mücâhid de kıraat imamlarını zikrettiği bölümde Âsım için her iki râviyi zikretmekle birlikte diğer râvileri de belirtmiştir. Ancak daha çok bu iki râviden (Şu'be ve Hafs) nakil yaptığı için İbn Mücâhid'den sonra gelenlerin şöhreti sebebiyle Âsım için tercih ettiği iki râvi olmuştur. Ayrıca bahsettiğimiz eserde kıraat vecihlerinde her iki râvinin okuyuşu zikredildikten sonra Âsım için *Mufaddal* ve *Ebân* rivayetleri ve bunların tarikleri verilmiştir. Ayrıca, kıraat ihtilafları verilirken bu iki rivayette farklı okumalar da zikredilmiştir.<sup>39</sup>

İbn Mücâhid, Âsım kıraati için 14 tarik zikretmektedir. Eserde kıraat ihtilafları ele alınırken yedi imamın kıraati için daha sonraki dönemlerde genellikle tercih edilen ikişer râvinin ihtilâflarıyla sınırlı kalınmamış, onların isimlerinin yer almadığı farklı senedlerle gelen ihtilâflara da temas edilmiştir.<sup>40</sup>

Daha önce ifade edildiği gibi İbnü'l-Cezerî, İmam Âsım için *Kitâbü's-Seb'â* tarihini almamıştır. Ama bazı eserlerde Şu'be'nin Tayyibe tarihi zikredilirken alındığı kitap olarak *Seb'â tarihi* zikredilmiştir. Bu anlamda Muhammed Sâlim *Ferîdetü'd-dehr*<sup>41</sup> adlı

<sup>35</sup> Mehmet Dağ, “Kurâat İlminde Şâz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-”, *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 7/2 (2007), 57-110.

<sup>36</sup> Dağ, “Şâz Kıraat”, 57-110.

<sup>37</sup> Dağ, “Şâz Kıraat”, 57-110.

<sup>38</sup> İsmail Hakkı İzmirli, *Tarih-i Kur'an* (İstanbul: Böre Yayınevi, 1956), 18. İbn Kuteybe, resm-i mushafa uyan her kıraatla okumayı caiz görmektedir. Ona göre sadece Kur'an'ın şekline uymayan vecihler caiz değildir. Buna sebep olarak ümmetin Mushaf etrafında birleştiğini söylemiştir. Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkil'l-Kur'an*, thk. Ahmed Sakr (b.y.: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 42.

<sup>39</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 96; Mehmet Ali Sarı, “Âsım b. Behdele”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/475,476.

<sup>40</sup> Tayyar Altıkulaç, “Kitâbü's-Seb'â”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/113, 114.

<sup>41</sup> Muhammed İbrahim Muhammed Sâlim, *Ferîdetü'd-dehr fi te'sîli ve cem'i kirâ'âti'l-çaşr* (b.y.: Dârü'l-

esrinde, İbrahim Damra *Ahşenü's-şuḥbe*<sup>42</sup> adlı eserinde Şu'be rivayeti için bu tarik, *seb'a tariki* olarak isimlendirmiştir. Ancak, *es-Selâsilü'z-zehebiyye* adlı eserde ise belirtilen tarik, *en-Neşr tariki* olarak isimlendirilmiştir.<sup>43</sup> *en-Neşr* hakkında yapılan çalışmada ise İbnü'l-Cezerînin *Kitâbü's-Seb'a*'dan sadece 6 tarik aldığı, bunlardan *Dûrî, Hişâm, Ebü'l-Hâris birer tane, Kâlûn'dan da 3 tarik* aldığı ifade edilmiştir.<sup>44</sup> Ayrıca, Cezerî'nin *Seb'a* olarak gösterdiği tarikin aslında İbn Mücâhid'de olmadığı, Niftaveyh'in (ö. 323/935) İbn Mücâhid'in hocaları veya talebeleri arasında yer almadığı, bunun hata olabileceği ifade edilmiştir.<sup>45</sup>

Konunun açıklığa kavuşması açısından Âsım kıraati için İbn Mücâhid'in farklı tariklerden geldiğini ve güvenilir olduğunu söylediği<sup>46</sup> tarikleri, bunun yanı sıra Tayyibe içinde yer alan Şâtıbiyye ve Teysîr tariklerini verdikten sonra değerlendirme yapılacaktır.

### 2.1.1. Şu'be Rivayetinin *Kitâbü's-Seb'a*, Şâtıbiyye, Teysîr ve Neşr (Tayyibe) Tarikleri

Şu'be İmam Âsım'ın ilk râvidir. *Teysîr, Şâtıbiyye, Tayyibe* ve bunların dışında bütün eserlerde zikredilen bir râvidir. Bugün aşru's-suğrâ/aşere olarak okunan tarik *Teysîr/Şâtıbiyye* tarikidir. Bununla beraber *Tayyibe*'de 76 tane tarik zikredilmiştir. Bu tariklerde Şu'be'nin 2 alt tariki Yahya b. Adem ve Uleymî'dir. Yahya b. Adem'in sonraki alt tariki ise *Şuayb es-Sarîfinî* ve *Ebû Hamdûn* olarak; Uleymî'nin de (el-Esam'dan), *İbn Huley'ce Rezzâz* olarak devam etmektedir.<sup>47</sup>

**İbn Mücâhid'in eserinde Şu'be rivayeti için toplam 6 tarik zikredilmiştir. Bunlar şöyledir:**

1. Tarik: Âsım (ö. 127/745) > Şu'be (ö. 193/808) > Yahya b. Adem (ö. 203/819) > Abdullah b. Muhammed b. Şâkir > İbn Mücâhid.
2. Tarik: Âsım > Şu'be > Yahya b. Adem > Ebü'l-Vekiî Ahmed b. Ömer b. Hafs (ö. 235/850) > İbrahim b. Ahmed b. Ömer el-Vekiî (ö. 289/902) > İbn Mücâhid.
3. Tarik: Âsım > Şu'be > Yahya b. Âdem > Ebî Hişâm > Musa b. İshâk /Muhammed b. İsa b. Hayyân > İbn Mücâhid.
4. Tarik: Âsım > Şu'be > Abdullah b. Amr b. Ebî Ümeyye el-Basrî > Muhammed b. el-Cehm > İbn Mücâhid.
5. Tarik: Âsım > Şu'be > el-Kisâî (kıraat imamı) > Ebû Tevbe Meymûn b. Hafs en-Nahvî > Muhammed b. el-Cehm > İbn Mücâhid.
6. Tarik: Âsım > Şu'be > Hüseyin b. Ali el-Cu'fî > Hârûn b. Hatim Ebî Bişr > Ebû Bekir

Beyânî'l-Arabî, 2003), 1/420.

<sup>42</sup> İbrahim Damra, *Ahşenü şuḥbe fi rivayeti Şu'be* (Ürdün: Mektebetü'l-Vataniyye, 2007), 118.

<sup>43</sup> Muhammed Sâlim, *Feridetü'd-dehr*, 1/404-444.

<sup>44</sup> Şinkîti, *Menhecü İbni'l-Cezerî fi Kitâbi'n-Neşr*, 1/216.

<sup>45</sup> Şinkîti, *Menhecü İbni'l-Cezerî fi Kitâbi'n-Neşr*, 1/646.

<sup>46</sup> es-Seyyid Rızık et-Tavîl, *Medḥal fi 'ulûmi'l-kırâ'ât* (Mısır: Mektebetü'l-Faysaliyye, 1985), 286.

<sup>47</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/146-150.

Musa b. İshâk > İbn Mücâhid.<sup>48</sup>

**Şâtıbiyye için zikredilen Şu'be rivayetinin tarikleri 2 tanedir. Bunlar şöyledir:**

1. Tarik: Âsım > Şu'be > Yahya b. Adem > Şuayb es-Sarîfînî > el-Esamm el-Vâsitî (ö. 313/926) > Ebû İshâk el-Bağdâdî (ö. 353/964) > Abdülbâkî Hasen (ö. 380/990) > Fâris b. Ahmed (ö. 401/1011) > Dâni (ö. 444/1053) > İbn Necâh (ö. 496/1103) > Hüzeyl (ö. 564/1169) > Şâtıbî (ö. 590/1194).
2. Tarik: Âsım > Şu'be > Yahya b. Adem > Şuayb es-Sarîfînî > Kâfillâi > Ebû Ahmed es-Sâmîrî > Fâris b. Ahmed > Dâni > İbn Necâh > Hüzeyl > Şâtıbî.<sup>49</sup>

**Teysîr için verilen Şu'be tarikleri ise şöyledir:**

1. Tarik: Âsım > Şu'be > Yahya b. Adem > Şuayb es-Sarîfînî (ö. 261) > el-Esamm el-Vâsitî (ö. 313/926) > Ebû İshâk el-Bağdâdî (ö. ?) > Ebü'l-Hasen Abdülbâkî (ö. 380/990) > Fâris b. Ahmed (ö. 401/1011) > Dâni (ö. 444/1053).<sup>50</sup>
2. Tarik: Âsım > Şu'be > Yahya b. Adem > Ebü'l-Vekiî > İbrahim b. Ahmed el-Vekiî > İbn Mücâhid > Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Kettâb > Dâni<sup>51</sup> (Kitâbü's-Seb'a'da var).

**en-Neşr'de geçen içinde İbn Mücâhid'in olduğu Şu'be Rivayetinin tariki şöyledir:**

1. Tarik: Âsım > Şu'be > Yahya b. Âdem (ö. 203/819) > Şuayb es-Sarîfînî (ö. 261/875) > Niftaveyh (ö. 323/935) > İbn Mücâhid (ö. 324/936) > İbrahim el-Kettânî (ö. 390/1000) > Hatîb es-Sarîfînî (ö. 469/1077) > İbn Tevbetel-Esedî (ö. 535/1141) > Ebü'l-Yümn el-Kindî (ö. 613/1216) > İbn Fâris et-Temîmî (ö. 676/1278) > Ta-kiyyüddîn es-Sâiğ (ö. 725/1325) > Abdurrahman b. Ahmed Bağdâdî (ö. 781/1379) > İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1430) (Seb'a, Neşr, el-Kindî).
2. Tarik: Âsım > Şu'be > Yahya b. Âdem > Şuayb > Niftaveyh > İbn Mücâhid > İbrahim el-Kettânî > Hatîb es-Sarîfînî > Şehrezûrî (el-Mişbâhî fi'l-kırâ'âti'l-çaşr, Ebü'l-Kerem eş-Şehrezûrî).<sup>52</sup>

Görüldüğü gibi Teysîr ve Şâtıbiyye Yahya b. Adem tariki zikredilmektedir. Bugün aşru's-suğra olarak yani Şâtıbiyye tariki olarak okunan ve ilim meclislerinde yaygınlaşan tarik Yahya b. Adem tarihinin İmam Şâtıbî'ye ulaşan silsilesidir. Bu tarik, Teysîr'de geçen ilk tarikle aynıdır. Bu anlamda Teysîr tariki ile Şâtıbiyye tariki/silsilesi aynı olmaktadır. Bu durum Şâtıbiyye ile Teysîr tariklerinde usûlî ve ferî olarak okunan bütün ihtilafların yüzde yüz aynı olacağı anlamına da gelmemektedir. Zira

<sup>48</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 94, 95; Musa Akpınar, *Kıraatların Tevatürü Meselesi* (İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2020), 184, 185.

<sup>49</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/146-150; Ahmed b. Hamûd b. Humeyyid er-Ruveysî, *Esânîdü's-Şâtıbiyye fi'l-kırâ'ât* (Beyrut: Müessesetü'd-Duhâ, 2019), 55.

<sup>50</sup> Dâni, *et-Teysîr*, 14.

<sup>51</sup> Dâni, *et-Teysîr*, 14.

<sup>52</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/146-150. Eymen Rüşdî Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye bi'l-esânîdi'n-Neşriyye min suyûhi ile'l-Hazreti'n-Nebeviyye* (Suudi Arabistan: Dâru Nûri'l-Mektebât, 2007), 361.

bu konuda özellikle usûl konularında her iki tarik arasında çok olmamakla birlikte bazı farklılıklar söz konusudur. Ayrıca, Teysîr'in ikinci tariki ile *Kitâbü's-Seb'a*'daki el-Vekîî tarikinin aynı olduğu görülmektedir.

Zikredilen Şâtıbiyye tarikleri İbn Mücâhid'in eserinde birebir aynısıyla geçmektedir. Yahya b. Adem tariki silsile olarak mevcut olmasına rağmen ondan sonraki silsile farklılık arz etmektedir. Bu da İbn Mücâhid'in farklı tarikle, Şâtıbî ve Dâni'nin farklı tarikten gelen üstadlardan da okuduklarını göstermektedir. Yoksa her iki farklı tarikin kıraat farklılıklarının birbirinden farklı olduğunu göstermemektedir. İbn Mücâhid'in senedinde görüldüğü gibi bunun dışında Kisâî ve Hüseyin el-Cu'fî ve Ebû Ümeyye tarikleri zikredilmektedir. Ama bu tarikler Tayyibe tarikleri içerisinde yer almamaktadır.

İbnü'l-Cezerî *Neşr* adlı eserinde ise Şu'be rivayeti için silsilede İbn Mücâhid'in olduğu ve kendine kadar ulaşan tariki zikretmiştir. Bunların her ikisi de Yahya b. Adem tarikidir. Ancak bunlar alt tarik olarak *Niftaveyh tarikidir*. Bu tarikler, Şu'be'nin râvisi Yahya b. Adem'den sonra Şâtıbiyye ve Teysîr ile beraber *Şuayb tariki* olma konusunda birleşirlerken Tayyibe'de belirtilen ve bazı eserlerden *Neşr*, *Seb'a* veya *el-Kindî* tariki olarak geçen bu tarik ile aynı silsileye sahip değildir. Bahsedilen bu tarik, İbn Mücâhid'in eserinde zikredilmemiş, bunda *Ebü'l-Yümn el-Kindî*'nin rivayetinde tek kaldığı ifade edilmiştir.<sup>53</sup> İbnü'l-Cezerî'de geçen ve *Kitâbü'l-Mişbâh*'tan alınan ikinci tarik de aynı şekilde Yahya b. Adem tariki olmasına rağmen İbn Mücâhid'de olmayan Niftaveyh tariki olarak devam etmektedir. Zahiren çelişkili bir durum arz eden bu bilgiler telif edilecek olursa *Seb'a tariki* olarak adlandırılan eserlerin, muhtemelen silsilede İbn Mücâhid'in geçmesi sebebiyle bu isimlendirmeyi yaptıkları söylenebilir. *en-Neşr*'de bu silsile verilirken Kettânî'nin İbn Mücâhid'den Âsım kıraatini tilaveten okuduğu ama diğer kıraatleri doğrudan Niftaveyh'ten naklettiği belirtilmiştir.<sup>54</sup>

### 2.1.2. Hafs Rivayetinin Teysîr, Şâtıbiyye ve Neşr/Tayyibe Tarikleri

Hafs İmam Âsım'ın ikinci râvisidir. Müslümanlar arasında yaygın olarak en meşhur râvidir. Şu'be gibi *Teysîr*, *Şâtıbiyye*, *Tayyibe* ve bunların dışında bütün eserlerde zikredilen ikinci râvidir. Aşru's-suğrâ/aşere olarak okunan tarik *Teysîr/Şâtıbiyye* tariki olup aşru'l-kübrâ olarak Tayyibe'de 52 tane tarik zikredilmiştir. Hafs'ın 2 alt tariki *Ubeyd b. es-Sabbâh* ve *Amr b. es-Sabbâh*'tır. Ubeyd'in bir sonraki alt tariki ise *el-Hâşimî* ve *Ebü Tâhir*; Amr için ise *el-Fîl* ve *Zür'ân* tarikleridir.<sup>55</sup>

#### İbn Mücâhid ise Hafs için 5 tarik zikretmiştir. Bunlar şöyledir:

1. Tarik: Âsım > Hafs > Ebû Ammâre > Ebü'l-Hâris > Kisâî Muhammed b. Yahya > İbn Mücâhid.
2. Tarik: Âsım > Hafs > Ebû Ammâre > Ebü Ömer > Ebü Muhammed er-Rakî > İbn

<sup>53</sup> Muhammed Sâlim Muhaysin, *Mu'cemü'l-huffâzi'l-Kur'ân 'abra't-târîh* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992), 1/122.

<sup>54</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/81; Eymen Rüşdî, *es-Selâsilü'z-zehabiyye*, 361.

<sup>55</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/146-150.

Mücâhid.

3. Tarik: Âsim > Hafs > Ebû Hubeyra Muhammed b. et-Teyyâr > Ahmed b. Ali el-Hazzâz > İbn Mücâhid.
4. Tarik: Âsim > Hafs > Ebü'r-Rabîc > Muhammed b. Hammâd b. Mâhân ed-Dibâğ > İbn Mücâhid.
5. Tarik: Âsim > Hafs > Amr b. es-Sabbâh > Hasen b. el-Mübârek el-Enmâtî (İbn Yetim) > Ebû Bekir Vehb b. Abdullah el-Mervezî > İbn Mücâhid.<sup>56</sup>

**Şâtıbiyye'de zikredilen Hafs Rivayetinin Tarikleri bir tanedir. Bu tarihin silsilesi şöyledir:**

1. Tarik: Âsim > Hafs > Ubeyd b. es-Sabbâh (ö. 219/834) > Üşnânî (ö. 307/920) > Hâşimî (ö. 368/979) > İbn Galbûn (ö. 399/1009) > Dâni (ö. 444/1053) > İbn Necâh (ö. 496/1103) > Huzelî (ö. 564/1169) > Şâtıbî (ö. 590/1194).<sup>57</sup>

**Teysîr'de zikredilen Hafs rivayetinin tariki bir tanedir. Bunun silsilesi şöyledir:**

1. Tarik: Âsim > Hafs > Ubeyd b. es-Sabbâh > Üşnânî > Hâşimî > Tâhir b. Galbûn > Dâni.<sup>58</sup>

**İbnü'l-Cezerî'ni en-Neşr adlı eserinde Hafs için zikredilen tarikler şöyledir:**

1. Tarik: Âsim (ö. 127/745) > Hafs (ö. 180/796) > Ubeyd b. es-Sabbâh (ö. 219/834) > Üşnânî (ö. 307/920) > Hâşimî (ö. 368/979) > Kâruzûnî (ö. 440/1049) > Ebü'l-Fazl (ö. 493/1100) > Ebü'l-Yümn el-Kindî (ö. 613/1216) > Ebû İshâk Kemâl b. Fâris (ö. 676/1278) > Muhammed b. Ahmed Takiyyüddîn es-Sâiğ (ö. 725/1325) > Abdurrahman el-Bağdâdî (ö. 781/1379) > İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1430).
2. Tarik: Âsim (ö. 127/754) > Hafs (ö. 180/796) > Ubeyd b. es-Sabbâh (ö. 219/834) > Üşnânî (ö. 307/920) > Hâşimî (ö. 368/979) > İbn Galbûn (ö. 399/1009) > Dâni (ö. 444/1053) > İbn Necâh (ö. 496/1103) > Huzelî (ö. 564/1169) > Şâtıbî (ö. 590/1194) > İbn Şucâc (ö. 661/1263) > Ahmed b. es-Sâiğ (ö. 725/1325) > Bağdâdî (ö. 781/1379) > İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1430).<sup>59</sup>

Verilen tarik bilgilerinde görüldüğü üzere *Teysîr*, *Şâtıbiyye* ve *Tayyibe* tariklerinde Hafs için alınan *Ubeyd b. es-Sabbâh* tariki yer almamaktadır. İbn Mücâhid, Sâd Sûresi 41. ayette Hafs'ın bütün tariklerde ن/nun harfinin dammesiyle بِضَبِّ şeklinde okuduğu kelimeyi açıklarken

”وَالْمَعْرُوفُ عَنْ حَفْصٍ {بِضَبِّ} مَضْمُومَةُ التَّوْنِ سَاكِنَةُ الصَّادِ وَكَذَلِكَ أَخْبَرَنِي أَبُو الْعَبَّاسِ الْمَقْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ الصَّبَّاحِ عَنْ أَبِي حَفْصٍ عَنْ حَفْصٍ عَنْ عَصِمٍ“

<sup>56</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 94, 95.

<sup>57</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/146-150; Ruveysî, *Esânîdü's-Şâtıbiyye*, 57.

<sup>58</sup> Dâni, *et-Teysîr*, 14.

<sup>59</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/54; İbrahim Damra, *Ahsenü'l-beyânî şerhi turuķi't-Tayyibeti bi-rivayeti Hafş b. Süleymân* (Ürdün: Mektebetü'l-Vataniyye, 2006), 49; Fethi b. eş-Şerîf el-Ubeydî, *Esânîdü'l-kırâ'î'l-mütevâtira* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts.), 102.

şeklinde<sup>60</sup> Ubeyd tariki sadece bu kadar zikredilmiş, ancak Tayyibe tarikinden Hafs için sadece *Amr b. es-Sabbâh* tariki yer almıştır. Bu tarik de bütünüyle aynı değildir. Zira Hafs rivayetinin Tayyibe’de bulunan bu tarikin alt kısımlarında Fîl tarikinde 14 tarik, Zür‘ân tarikinde de 14 tarik zikredilmiştir. Söz konusu tariklerin hiçbiri Amr b. es-Sabbâh’tan sonra silsile olarak aynı değildir. Bu durum da İbn Mücâhid’le Tayyibe tarikinin burada keşiştiğini göstermektedir.

Netice olarak İbnü’l-Cezerî, Hafs rivayeti için, Teysîr ve Şâtıbiyye dahil olmak üzere bugün aşru’l-kübrâ olarak okunan ve yaygınlaşıp şöhrete kavuşan tarikler içine İbn Mücâhid’in *Kitâbü’s-Seb‘a* adlı eserini tarik olarak almamıştır. Hafs rivayetinin bugün Şâtıbiyye ve Teysîr kitaplarından kaynak olarak okunan ve yaygınlaşan tariki Dâni’ye ve Şâtıbi’ye ulaşan tariktir. Ayrıca, İbn Mücâhid’in Hafs için verdiği *Ebû Ammâre*, *Ebü’r-Rabi‘*, *Ebü Hubeyra* tarikleri Tayyibe tarikleri içinde bulunmamaktadır.<sup>61</sup> Şu‘be ve Hafs rivayetlerinin tarikleri farklı olmakla birlikte İbn Mücâhid, Âsım için iki rivayet ve bunların tariklerini de nakletmiştir.

### 2.1.3. Şu‘be ve Hafs Rivayetlerinin Usûlî ve Ferşî Okuma Örnekleri

Usûlî ve ferşî<sup>62</sup> ihtilaflar olarak sınıflandırılan okumalarda kurrâ arasında, birçok noktada ittifak edilirken bazı noktalarda ihtilaf edilmiştir. Bu çerçevede edâ farklılıkları denilen idgâm, tahkik, teshîl, ihfâ, izhâr gibi kelimenin suretinde bir değişiklik olmayıp manaya etkisi olmayan farklılıklara, usûl farklılıkları denilmektedir. Usûl farklılıkları, lehçeye dayanmakta olup kelimenin edâsındaki farklılıklar şeklinde her yerde aynı okunmaktadır. Ferşî farklılıklar ise genel olarak lehçe temeli olmakla birlikte Kur‘ân’ın her yerinde aynı tarzda okunmamaktadır.<sup>63</sup>

Bu bölümde usûl ihtilafı olarak Tayyibe tariki içine giren Âsım kıraatinin diğer kıraatlerden ayrılan ve Şu‘be ile Hafs arasındaki farklılıklara değinilmeyecektir. Teysîr, Şâtıbiyye, kısaca Tayyibe tariki dışında İbn Mücâhid’in farklı veya ilave olarak zikrettiği hususlar üzerinde durulacaktır. Zira burada Âsım kıraatinin ele alınmayan bütün okumalarının Tayyibe tariki ile aynı olduğunu söylemek izahtan varestedir.

İbn Mücâhid kıraat farklılıklarını belirtirken bazen doğrudan Hafs’ın veya Şu‘be’nin “Âsım’dan şöyle rivayet etmiştir.” diyerek; bazen “kara’e Âsım” diyerek vermektedir. Bazen de Hafs ve Şu‘be’ye ulaşan tarikleri ayrıntılı olarak zikretmektedir. Ayrıca, Âsım’ın meşhur iki râvisi ile zikredilen Mufaddal veya Ebân rivayetlerinin ittifak ettikleri, bazen de farklı okumalarını vermektedir. Bu iki rivayetin okumasını

<sup>60</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 554.

<sup>61</sup> Âsım kıraatının Hafs ve Şu‘be rivayetlerinin bütün tarikleri için bk. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/119-127; Hasan Hüseyin Havuz, *Usûlî ve Ferşî İhtilaflar Açısından Âsım Kıraatı (Şu‘be ve Hafs Rivayeti)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 92-113.

<sup>62</sup> Ferşî farklılıklar, belli bir kurala dayanmayan ve edâ/telaffuz ile ilgili olmayan farklılıklardır. Bir fiilin تَعْلَمُونَ veya تَعْلَمُونَ şeklinde okunması gibi. Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstihlaları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 63.

<sup>63</sup> Osman Bayraktutan, *Kıraatlerde Tevatür Olgusu* (Ankara: Gece Akademi, 2018), 143.

verirken bazen doğrudan bazen alt silsilesiyle de zikretmektedir. Ancak çoğu yerde de قَرَأَ عَاصِمَ ibaresini kullandığı görülmektedir.

Öncelikle Hafs ve Şu'be rivayetindeki farklı tariklerden gelen okumalarda usûl farklılıklarını, sonra ferşî okumaları zikredeceğiz. Verilecek örneklerden önce yaygın olan Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerinde Âsım'ın Hafs için Ubeyd b. es-Sabbâh ve sonrasında gelen alt tarikler; Şu'be rivayeti için Yahya b. Adem ve alt tarikleri olduğunu tekrar hatırlatmak gerekir. Tayyibe'de ise Hafs için Amr; Şu'be için Uleymî tariki eklenmiştir. Tabi zikredilen bu tariklerin aynı olması diğer alt tariklerin aynı olduğu anlamına gelmemektedir. Bu sebeple farklı okumalar belirtilirken Hafs ve Şu'be'nin Tayyibe tariki çerçevesinde okuması ile İbn Mücâhid'in farklı ve ilave olarak verdiği okumalardan örnekler zikredilmiştir. Bunlar usûl ve ferş olmak üzere şöyle zikredilebilir:

**Küfüven, Hüzüven ve Cüz'en Kelimeleri:** كُفُوًا, هُزُوًا kelimelerinde kurrâ arasında hemzenin ,/vava ibdâl edilmesi ve ;/ze harfinin sâkin veya damme ile okunmasında ihtilaf bulunduğunu belirtmek gerekir. Tayyibe tarikinde Hafs, bu iki kelimedeki hemzeleri كُفُوًا ve هُزُوًا<sup>64</sup> şeklinde vav harfine ibdâl ederek okumakta, Şu'be ve diğer kurrâ ise كُفُوًا (İhlâs 112/4)<sup>65</sup> ve هُزُوًا şeklinde her yerde ,/hemze ile ve ;/ze harfini de damme ile okumaktadır.<sup>66</sup> هُزُوًا kelimesini diğer imamlardan Hamza hemzeli okuyup sadece vaslen ;/ze harfini sükûnla okumakta 10. kıraat imamı Halef de hemzeli okuyup vakıf ve vasıl halinde ;/ze harfini sükûnla okumuştur.<sup>67</sup>

Bu kelimelerin İbn Mücâhid'de Hafs ve Şu'be açısından nasıl ele alındığına baktığımız zaman Hafs'tan كُفُوًا, هُزُوًا kelimelerinde ;/ze harflerin harekeli, diğer kelimenin ,/vav ile rivayet edildiği belirtilmiştir. İlave olarak da Tayyibe tariki içinde olmayan Hîbe el-Mervezî Hasen b. el-Mübârek > Amr b. es-Sabbâh > Hafs tarikiyle كُفُوًا, هُزُوًا kelimelerini hemzesiz ,/vav ile ;/ze ve ف/fe harfleri de ötreli olarak rivayet edildiğini belirtmiştir. Bu anlamda diğer tariklerle herhangi bir fark söz konusu değildir. Buna ilaveten râvi belirtmeksizin Âsım'ın hemzeli ve hemzesiz okuduğunu belirtmiş, arkasından onun ekser kıraatinin hemzesiz olduğunu da eklemiştir. Bu da Hafs'ın okumasına tekabül etmektedir.<sup>68</sup> Hüseyin el-Cu'fi, babasından o da Âsım'dan bu iki kelimeyi ,/vav ile hemzesiz rivayet ettiğini zikretmiş, ancak Mufaddal rivayetinde هُزُوًا kelimesini her yerde Âsım'dan hemzeli ve sâkin olarak rivayet ettiğini nakletmiştir.<sup>69</sup>

İbn Mücâhid, ibdâl konusundaki açıklamalarına devam ederek şunları zikretmiş-

<sup>64</sup> el-Bakara 2/67, 231, el-Mâide 5/57, 58, el-Kehf 18/56, 106, el-Enbiyâ 21/36, el-Furkân 25/41, Lokmân 31/6, el-Câsiye 45/9, 35.

<sup>65</sup> Bu kelime sadece İhlâs Sûresi 4. ayetinde geçmektedir.

<sup>66</sup> Ebû Şâme el-Makdisî, *Şerhu's-Şâtıbiyye İbrâzü'l-me'âni min Hırzî'l-emâni fi'l-kur'âti's-seb'*, thk. Muhammed Seyyid Osman (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013), 392, 393; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/59.

<sup>67</sup> Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Hâdî şerhi Tayyibeti'n-Neşr* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1997), 2/30.

<sup>68</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 159.

<sup>69</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 159, 160.

tir. Muhammed b. Saîd el-Avfî de babasından o da Hafs'tan zikredilen bu kelimele-  
rinden bir şey eksiltmediğini ve bunu kerih gördüğünü belirtmiş, bu durumda 10 ha-  
sene gideceğinden bahsetmiştir. Âsım'dan naklen, Sülemî'nin de böyle söylediğini  
zikretmiştir. Verilen bu örnek dışında, Tayyibe tarikleri çerçevesinde هُزْجَةٌ kelimesini  
Hafs'ın ;/ze harfini sükûn, Şu'be ötre ile okuduğu bu kelimeye<sup>70</sup> ilaveten İbn Mücâhid  
Hafs'tan Hubeyra tarikinden /vav harfi olmadan hemzeli ve ;/ze harfini sâkin olarak  
rivayet etmiştir.<sup>71</sup>

Görüldüğü gibi Tayyibe dışındaki tariklerde de her üç kelime de aynı okunduğu  
rivayet edilmiş sadece Mufaddal rivayetinde هُزْجَةٌ kelimesinde هُزْجَةٌ şeklinde hemzeli ve  
;/ze harfinin sükûnu ile okuduğunu rivayet etmiştir. Bu şekilde okuma sahih okuma-  
larda vardır. Her ne kadar Mufaddal rivayetiyle rivayet edilen okuma şâz ise de aşere  
içeriği çerçevesinde nakledilen okuma şâz değildir. Zira Hamza bu kelimeyi vaslen  
hemze ve ;/ze harfini sükûnu ile, vakfen hemzenin harekesini ;/ze harfine nakil ile  
okumaktadır. Aynı şekilde râvilerinden biri olan Halef kıraat imamı olarak vakfen ve  
vaslen hemzeli ve ;/ze harfinin sükûnu ile okumaktadır.<sup>72</sup>

Bunun dışında ibdâle örnek olarak لُؤْلُؤُ/lü'lü' (el-Hac 22/23, el-Fâtır 35/33, et-Tûr  
52/24, er-Rahmân 55/22, el-Vâkıa 56/23, el-İnsân 76/19), مُؤْصَدَةٌ/mu'sadetün (el-Beled  
90/20, el-Hümeze 104/8), مَشْمَمَةٌ/meş'emetün (el-Vâkıa 56/9, el-Beled 90/19),  
يُؤْمِنُونَ/yu'minûne (her yer),<sup>73</sup> أَرْجِحُ/ercih (el-A'râf 7/111, eş-Şuarâ 26/36), مُرْجُونَ/mür-  
cevne (et-Tevbe 9/106), تُرْجِحِي/türçî,<sup>74</sup> أَمْتُمْ/âmentüm (el-A'râf 7/123, Tâhâ 20/71, eş-  
Şuarâ 26/49),<sup>75</sup> جَبْرِيلُ/cibrîle (el-Bakara 2/97, 98, et-Tahrîm 66/4) ve مِيكَالُ/mîkâle (el-  
Bakara 2/98) kelimelerinde Tayyibe tarikinin dışında her râvi için okumalar nakle-  
dilmişdir.<sup>76</sup>

İmâle ile okumaya da şu örnekler verilebilir:

Raâ Kelimesi: Bilindiği gibi Hafs rivayetinde bütün tariklerde Hûd sûresi 41. ayet-  
teki جَزَيْهَا kelimesi dışında imâle bulunmamaktadır. Ancak Şu'be rivayetinde Teysîr ve

<sup>70</sup> هُزْجَةٌ kelimesi Bakara sûresi 260, Hicr sûresi 44, Zuhruf sûresi 15. ayetlerde geçmektedir. Sözü edilen kelimeyi Hafs her yerde ;/ze harfinin sükûnuyla, Şu'be ise ;/ze harfinin dammesiyle هُزْجَةٌ şeklinde oku-  
yarak, kıraatında tek kalmıştır. Ebû Ca'fer bunların hepsini hemzenin iskâtı ;/ze harfinin şeddesiyle هُزْجَةٌ veya (irabına göre) هُزْجَةٌ şeklinde okur. Diğer kurrâ Hafs'la aynı şekilde iskân ile okumaktadır. Dâni, *et-Teysîr*, 299.

<sup>71</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 159.

<sup>72</sup> Muhaysin, *el-Hâdî*, 2/30.

<sup>73</sup> Ebû Şâme, *İbrâzül-meânî*, 198; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/306; Muhibbüddîn en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'ati'l-âşr*, thk. Mecdî Muhammed Surûr Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 1/454.

<sup>74</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 210.

<sup>75</sup> Abdülfettâh el-Kâdî, *el-Vâfî fi şerhi's-Şâtıbiyye* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2019), 70; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/287.

<sup>76</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 167.



Şâtıbiyye tariklerinde رَايَ كَوَيْكَا (el-En'âm 6/76), رَايَ أَيَدِيهِمْ (el-Hûd 11/70), رَا بُرْحَانَ (Yûsuf 12/24), لَقَدْ رَايَ قَمِيصَهُ (Yûsuf 12/28), رَايَ نَارًا (Tâhâ 20/10), مَا رَايَ قَوْمًا زُورًا (en-Necm 53/11), رَايَ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ مَا يَنْزِلُ فِي السَّمَاوَاتِ مِنْ غَافِقٍ يُرِيهِمْ رَءْسَ بَنِي آدَمَ (en-Necm 53/18), رَايَ مَا تَحْتَهُ (en-Neml 27/10, el-Kasas 28/31), رَايَ مَا تَحْتَهُ (en-Neml 27/40, el-Fâtır 35/8, es-Sâffât 37/55, en-Necm 53/13, et-Tekvîr 81/23, el-Alak 96/7), رَايَ مَا تَحْتَهُ (el-Enbiyâ 21/36) ayetlerindeki رَا fiilindeki ر/ra ve ء/hemze harflerinde imâle vardır.<sup>77</sup>

İbn Mücâhid, رَا kelimelerinde 10. kıraat imamı Halef, Şu'be'nin tariki olarak Yahya'dan hemzelerle birlikte imâle naklettiğini ama Yahya'dan onun dışındaki râvileri hemzede feth naklettiğini zikretmiştir.<sup>78</sup> Zaten İbnü'l-Cezerî hemzede imâle nakletmede Şâtıbiyye ve Teysîr'in tek kaldığını söylemiştir.<sup>79</sup> Ama İbn Mücâhid de vakıf halinde olduğunu zikretmeden hemzeyle beraber ر/ra harfinde imâle nakletmiştir.<sup>80</sup>

رَا gibi sonrasında sâkin harf olan kelimelerde sadece ر/ra harfinde imâle nakletmiştir. Şâtıbiyye'de ise vakıf halinde hemzede de imâle nakledildiği gibi İbn Mücâhid, Halef'in Yahya'dan Şu'be'nin hemzede de imâle yaptığını nakletmiştir. Halef dışındaki tarikler ise hemzede feth nakletmişlerdir.<sup>81</sup> Buna ilaveten Tayyibe'nin diğer tariklerinde her iki harfte feth ve imâle zikredilmiştir.<sup>82</sup>

İşmâm ile okumaya ise sadece لَدُنِّي/ledünnî kelimesi örnek verilebilir: لَدُنِّي (el-Kehf 76) kelimesinde Şu'be rivayetinde د/dal harfinde işmâm yapar. Bunu Halef, Yahya'dan rivayet etmiştir. Ayrıca Yahya'dan bunun dışında د/dal harfinde sâkin, ل/lam harfini fetha olarak لَدُنِّي şeklinde nakletmiştir. Kisâî ise Şu'be'den ل/lam harfinin dammesi ve د/dal harfinin sâkin olarak لَدُنِّي şeklinde okuduğunu nakletmiş ama İbn Mücâhid bunun galat olduğunu belirtmiştir. İbn Mücâhid, başka bir eserde ise Kisâî'den Şu'be rivayeti için ل/lam'ın fethası ve dal'ın sükûnu nakledildiğini ilave etmiştir.<sup>83</sup> Tayyibe tarihinde bu kelime Şu'be rivayetinde د/dal harfinin işmâmı veya د/dal harfinin ötrenin ihtilâsı ile de rivayet edilmiştir.<sup>84</sup> Yani işmâm yapmadan د/dal harfinin sükûnu ile okuma yoktur.

Hü zamirleri konusunda da İbn Mücâhid, öncelikle نُؤَيِّدُهُ، نُؤَيِّدُهُ، نُؤَيِّدُهُ، نُؤَيِّدُهُ kelimele-  
rindeki zamirleri esre ve med ile okuduğunu belirttikten sonra نُؤَيِّدُهُ، نُؤَيِّدُهُ، نُؤَيِّدُهُ kelimele-  
rinde Hasen b. el-Mübârek'in Amr b. es-Sabbâh > Sehl > Ebû Amr (Hafs)'tan esreli ve  
cezimli okuduğunu, Hubeyra da bu üç kelime hem sâkin hem de cer ve işbâ/med

<sup>77</sup> Celâleddin es-Süyûtî, *Şerhu Ş-Şâtıbiyye*, thk. Ebû Âsım Hasen b. Abbâs b. Kutb (Endelüs: Mektebetü Kurtubâ, 2004), 128; Kâdî, *el-Vâfi*, 214.

<sup>78</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 145.

<sup>79</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/46.

<sup>80</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 261.

<sup>81</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 146.

<sup>82</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/35.

<sup>83</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 396.

<sup>84</sup> Muhaysin, *el-Hâdî*, 3/19.

ile okuduğunu rivayet etmiştir. Ancak, sâkin okuma Tayyibe tariklerinde yoktur. Zaten İbn Mücâhid, onun daha çok esreli olduğunu söylemiştir.<sup>85</sup>

وَيَنْقُءُ kelimesinde Hafs'ın esreli ve medsiz okuduğunu nakleden İbn Mücâhid Ebû Amâre'nin Hafs'tan Şu'be gibi cezimli وَيَنْقُءُ şeklinde okuduğunu da ilave etmiştir.<sup>86</sup> Bu şekilde /he harfinin sâkin okunması Tayyibe tariklerinde yoktur.<sup>87</sup> وَيَرْضَهُ لَكُمْ kelimesinde ise ref' ile işmâm ettiğini söylemiştir. Hubeyra tarikinde de وَيَرْضَهُ kelimesinde أَرْجَى كَلِمَةٍ, kelimelerinde olduğu gibi sâkin okuduğunu rivayet etmenin yanında, Şu'be için sadece sâkin okuduğunu nakletmiştir.<sup>88</sup> Ancak, وَيَرْضَهُ Tayyibe tariklerinde Hafs için sâkin okuma yoktur.<sup>89</sup>

Vasıl ve vakıf konusunda da şu örnekler dikkati çekmektedir. Bunlarda ilki Âl-i İmrân, Yâsîn ve Kalem sûrelerinin ilk ayetlerinde vasıl konusudur.

﴿ اَلَمْ يَكُنْ اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ ﴾ (Âl-i İmrân 1-2). Burada hurûf-ı mukatta'ada Tayyibe'nin tüm tariklerinde bütün kurrâ için Ehl-i Edâ (kıraat okutan âlimler) /mim harfinin fetha hareketiyle işbâ/tûl ve kasr (1 elif) ile iki şekilde vasıl yapmışlardır. Bunun dışında vasıl olarak /mim harfinin sâkin sonraki اَللّٰهُ lafzının hemzesinin katı' hemzesi olarak okunması söz konusu değildir.<sup>90</sup> Yani bütün kurrâ tarafından vasıl halinde /mim harfinin fetha ile sonraki اَللّٰهُ lafzındaki hemze iskat edilerek okunmuştur.

İbn Mücâhid öncelikle bütün kurrâ'nın /mim harfini fetha ile sonraki hemzenin de hazfedildiğini belirtmiş ardından istisna eden rivayetleri zikretmiştir. Buna göre Âsım'ın Şu'be rivayetinden Yahya b. Adem tarikiyle Muhammed b. Yezîd ve Musa el-Kâdî'nin kendisine rivayetini bundan istisna tutmuştur. Buna göre /mim harfi sâkin kılıp اَللّٰهُ lafzından ibtida ettiği rivayet edilmiştir. Yahya'nın Şu'be'den kıraat imamı Hamza'nın okuduğu gibi ezberlediği, ayrıca Musa b. İshâk > Hişâm > Ebû Yûsuf el-A'sâ > Şu'be tarikiyle de bu şekilde geldiği nakledilmiştir.

Hemze-i katı' olarak okunması konusunda da Muhammed b. Cehm > İbn Ebî Ümeyye kanalıyla Şu'be'nin /mim harfini cezm ile okuyup sonra *Allâhü* diye başladığını rivayet etmiştir. Başka bir rivayette ise Ahmed b. Muhammed b. Sadaka > Ebû'l-Esbât > Abdurrahman b. Ebî Hammad > yoluyla Şu'be'nin /mim harfinin sâkin kılıp, sonra hemze-i katı' olarak okuduğu rivayet edilmiştir. Ancak, İbn Mücâhid Âsım'ın bilinen okuyuşunun vasıl olduğunu söyleyerek, Hafs'tan da vasıl halinde fet-halı ve sonraki kelimeyi hemzesiz okuduğunu nakletmiştir.<sup>91</sup>

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اَلَمْ يَكُنْ اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَلِيْمُ (el-Kalem 1) İlk ayetlerde vasıl halinde Hafs'ın izhar ettiğini belirten İbn Mücâhid Hulvânî > Hişâm Hafs tarikiyle idğam ile okuduğunu

<sup>85</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 211.

<sup>86</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 211.

<sup>87</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/306.

<sup>88</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 208.

<sup>89</sup> Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/163.

<sup>90</sup> Kâdî, *el-Vâfi*, 66; Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/410.

<sup>91</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 200.

nakletmiştir. Şu'be'den ise A'şâ ve Cu'fi tarikinden izhar, Kisâî tarikinden idgâm rivayet etmiştir.<sup>92</sup> Her iki râvide Tayyibe tariklerinde iki vecih de gelmiştir.<sup>93</sup>

Vakıf keyfiyeti konusunda sadece *تَبَوَّأَ*/tebevve'â kelimesinde örnek verilebilir:

*أَنَّ تَبَوَّأَ لِقَوْمِكُمْ* (Yûnus 10/87) İmam Âsım sonu med ile biten kelimelerde med ile, diğer hareketlerde sükûn ile vakıf yapar. Dolayısıyla Tayyibe tarikinde ibdâl ile vakıf Âsım kıraatinde yoktur. Ancak, İbn Mücâhid, *تَبَوَّأَ* kelimesinde Hafs'ın *تَبَوَّأَ* şeklinde hemzeyi *ي*/ya harfine ibdâl ederek vakıf yaptığı nakletmiştir. Aynı şekilde İbn Ebî Müslim > Abdullah b. Abdurrahman Ebî Müslim > babası > Hafs'tan bu şekilde rivayet edilmiştir.<sup>94</sup> Ama Tayyibe metninde ve şerhlerinde İbn Mücâhid tariki alınmadığı için böyle bir vakıf çeşidi bulunmamaktadır.

Ferşî ihtilafa verilebilecek bazı örnekleri önce Hafs, sonra Şu'be rivayetleri olmak üzere sûre bazında şöyle sıralamak mümkündür:

1. *لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تَتْلُوا* (el-Bakara 2/177) Bu kelimedeki kurrâ arasındaki ihtilafa Hamza ve Hafs nasb olarak diğer kurrâ ref' olarak okur.<sup>95</sup> İbn Mücâhid Hafs'ın Âsım'dan nasb ile rivayet ettiğini ama Hubeyra tarikinde Hafs için ref' ve nasb vecihlerinin geldiğini belirtmiştir.<sup>96</sup>

2. *لَمَّا آتَيْنَكُم مِّن كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ* (Âl-i İmrân 3/81) ayetinde *ل*/lam harfinin fetha ve kesra ile okunmasında ihtilaf edilmiştir. İbn Mücâhid Âsım'dan fethalı rivayet edildiğini zikretmiş, ancak Hafs'ın Hubeyra tarikinden esreli rivayet edildiğini nakletmiştir. Buna ilâveten İbn Mücâhid Hafs'tan ve diğerlerinden bilinen okumanın lamın fethalı okunması olduğunu söylemiştir.<sup>97</sup> Esreli okuma Tayyibe tariklerinde yoktur.<sup>98</sup>

3. *يُورِثُهَا* (el-A'râf 7/128) İbn Mücâhid, bu kelimedeki *ر*/ra harfini Şu'be'nin şeddesiz, Hubeyra tarikinden Hafs'ın şeddeli rivayet etmiştir. Hubeyra'nın dışında böyle rivayet edenin olmadığını söyleyen İbn Mücâhid bunun hata olduğunu ve bilinen okumanın şeddesiz olduğunu belirtmiştir.<sup>99</sup>

4. *فَتُنَجِّي مِّن نَّسَاءٍ* (Yûsuf 10/110) kelimesinde Âsım'ın Hafs ve Şu'be rivayetinde *ج*/cim harfini şeddeli *ي*/ya harfini fethalı tek *ن*/nun ile okumuştur. Tayyibe tarikinde de iki râvi arasında tek *ن*/nun ile okumada ihtilaf yoktur. Ama diğer kurrâ'dan *فَتُنَجِّي* şeklinde okuyan vardır.<sup>100</sup> Aynı şekilde Hasen b. el-Yefîm, Amr b. es-Sabbâh o da Hafs'tan tek *ن* ile rivayet etmiştir. Ancak Hubeyra tarikinden ise 2 *ن* ile ötreli ve şeddesiz

<sup>92</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 538.

<sup>93</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/15.

<sup>94</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 329.

<sup>95</sup> Muhaysin, *el-Hâdî*, 2/68.

<sup>96</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 176.

<sup>97</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 213.

<sup>98</sup> Muhaysin, *el-Hâdî*, 2/115.

<sup>99</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 292.

<sup>100</sup> Muhaysin, *el-Hâdî*, 2/333.

شَكْلِي şeklinde rivayet edilmiştir. Ancak İbn Mücâhid bunun galat olduğunu belirtmiştir.<sup>101</sup>

5. وَلَا يُقْبَلُ (el-Bakara 2/48) fiilini kurrâ arasında ت/te ile okuyan olmasına rağmen Âsım her iki râviden ي/ya ile okumakta, ت/te ile okuma Tayyibe tariklerinde yoktur.<sup>102</sup> Ancak İbn Mücâhid, Yahya b. Adem, Kisâî, İbn Ebî Ümeyye ve daha başka kişiler Hafs rivayetinde olduğu gibi Şu‘be rivayetinde ي/ya ile rivayet ederken, Hüseyin el-Cu‘fi Şu‘be’den ت/te ile rivayet etmiştir.<sup>103</sup>

6. فَأَدْنُوا (el-Bakara 2/279) İbn Mücâhid bu kelimenin Şu‘be rivayetinde فَأَدْنُوا, Hafs rivayetinde فَأَدْنُوا şeklinde okunduğunu zikrettikten sonra Vehîb el-Mervezî’nin Hasen b. el-Mübârek, onun da Amr b. es-Sabbâh > el-A‘şâ kanalıyla Şu‘be’nin hemzeyi uzatarak ve uzatmadan iki vecihle okuduğunu rivayet etmiştir.<sup>104</sup>

7. يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ (en-Nisâ 4/124, Meryem 19/60, el-Fâtır 35/33, el-Mü’min 40, 60) İbn Mücâhid, İbn Utârid ve Ebû Hişâm’ın Şu‘be’den ي/ya harfinin dammesiyle okuduğunu belirtmiştir. Mü’min sûresi 40. ayetteki kelimedede ise Halef, Muhammed b. Münzir ve Ahmed b. Ömer Yahya b. Adem’den o da Şu‘be’den ي/ya harfinin fethası ile, Hafs’tan da hepsinde fethalı rivayet edilmiştir. Kisâî ise Şu‘be’den; Hallâd Hüseyin el-Cu‘fi’den o da Şu‘be’den Hafs gibi hepsinde ي/ya harfinin fethası ile rivayet etmiştir.<sup>105</sup> Ancak Şu‘be’nin fethalı okuduğu rivayeti Tayyibe’de yoktur. Zira Tayyibe tariklerinde fiilleri (el-Fâtır 33 ayetinde fetha ile okumada müsterektir.) Hafs, ي/ya harfinin fethasıyla, Şu‘be de dammesiyle okumaktadır.<sup>106</sup>

## 2.2. Mufaddal b. ed-Dabbî Rivayeti, Tarikleri ve Örnek Okumalar

İbn Mücâhid, meşhur iki râvi Hafs ve Şu‘be’nin yanında ayrıca Mufaddal ed-Dabbî’yi de râvi olarak zikretmiş ve onun için 2 tarik almıştır. Mufaddal ed-Dabbî İmam Âsım’dan kıraat okumuş ve rivayet etmiş olup kendisinden de birçok kişi kıraat almıştır. Sika/güvenilir olduğu ifade edilmekle birlikte hadis ve kıraatta sika olmadığı da belirtilmiştir. Aynı zamanda nahiv ve lügat âlimi olup şiirde öne çıkmıştır.<sup>107</sup> Bu yönüyle sivrilen Mufaddal kıraat alanında pek bilinmese de bazı eserlerde râvi olarak zikredildiği görülmektedir. Ancak, Teysîr ve Şâtıbiyye ve Tayyibe’nin diğer tariklerinde Âsım için Hafs ve Şu‘be dışında râvi alınmamıştır. Genelde İbn

<sup>101</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 352.

<sup>102</sup> Muhaysin, *el-Hâdî*, 2/27.

<sup>103</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 155.

<sup>104</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 191.

<sup>105</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 238.

<sup>106</sup> Muhaysin, *el-Hâdî*, 2/160.

<sup>107</sup> Muhaysin, *Mu‘cemü’l-huffâz*, 1/568; Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf (Beirut: Dâru’l-Garbi’l-İslamî, 2002), 13/122; İbn Ebî Hâtim Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, thk. Abdurrahman b. Yahya (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1953), 8/318; Sabri el-Aşvahî, *İcâzü’l-kırâ’ati’l-Şur’âniyye* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1998), 156, 157.

Mücâhid'in Âsım için iki râviyi seçtiği belirtilmekle beraber Mufaddal ve Ebân rivayetlerinden tarik aldığı ve kıraat ihtilaflarında bunların farklı okumalarını da zikrettiği görülmektedir.

**Mufaddal tariki olarak 2 tarik zikredilmiştir. Bunlar şöyledir:**

1. Tarik: Âsım > Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî > Ebû Zeyd en-Nahvî > Muhammed b. Yahya el-Kat'î > Muhammed b. Hayyân- Ahmed b. Ali el-Hazzâz > İbn Mücâhid.
2. Tarik: Âsım > Mufaddal > Cebele b. Mâlik el-Kûfî > Ebû Zeyd > Abdullah b. Süleyman > İbn Mücâhid.<sup>108</sup>

Örnek Okumalar usûlî ve ferşî olarak sûre sırasına göre şöyle zikredilebilir:

1. نَعْمَتِي الْي (el-Bakara 2/40, 47, 122) Bu kelimedeki mütekelim ي/ya harfi, bütün kurrâ arasında fetha ile okunmasında ittifak edilen kelimelerdendir.<sup>109</sup> Ancak Mufaddal, Âsım'dan harekesiz okuduğunu rivayet etmiştir.<sup>110</sup>

2. عِشَاوَةٌ (el-Bakara 2/7, Câsiye 45/23) kelimesinde Mufaddal ed-Dabbî nasb olarak rivayet etmiştir.<sup>111</sup> Kelime Bakara sûresinde merfû, Câsiye sûresinde mansubtur. Kurrâ arasında Hamza, Halef, Kisâî bu kelimeyi عِشَاوَةٌ şeklinde okumuş, Âsım'ın da içinde olduğu diğer عِشَاوَةٌ şeklinde okumuştur. Ancak kelimenin mansub veya merfû okunması konusunda ihtilaf söz konusu değildir. Buna, Neşr'de Câsiye sûresindeki kelimenin nasb üzere ittifak edildiği ancak Musa b. İshâk'ın, Harun, o da Hüseyin el-Cu'fî'den Şu'be rivayeti için hariç olduğunu ilave etmiştir.<sup>112</sup> Ancak bu tarik Neşr'in Şu'be için verdiği tarikler içinde değildir.

3. نِنِنِيهَا (el-Bakara 2/230) kelimesi, Mufaddal rivayetinde ن/nun ile rivayet edilmiştir. İbn Hayyân, Ebû Hişâm yoluyla Yahya b. Adem de aynı şekilde Şu'be'den ن/nun ile rivayet etmiş, Ama İbn Mücâhid bunun galat olduğunu söylemiştir.<sup>113</sup> Zira Tayyibe tariklerinde bütün kurrâ arasında ي/ya ile okumada ittifak vardır.

4. لَا تَطْلُمُونَ وَلَا تُظَلَّمُونَ (el-Bakara 2/279) Bu kelimedeki ilk ت/te harfini bütün kurrâ fetha, ikincisini damme ile okumuştur. Mufaddal ise Âsım'dan bunun tersini rivayet etmiştir.<sup>114</sup>

5. وَالْجَارِ الْجُنْبِ (en-Nisâ 4/36) Ebû Zeyd, Mufaddal kanalıyla Âsım'dan ج/cim harfinin fethası, ن/nun harfinin iskânı ile rivayet etmiştir. Diğer râvilerden ise böyle bir okuma gelmemiştir. Âsım'ın dışındaki kurrâ da her iki harfi الْجُنْبِ şeklinde dammeli

<sup>108</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 96.

<sup>109</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/162.

<sup>110</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 197.

<sup>111</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 141.

<sup>112</sup> İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/372.

<sup>113</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 183.

<sup>114</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 192.

okumaktadır.<sup>115</sup>

### 2.3. Ebân b. Yezîd el-Attâr Rivayeti, Tarikleri ve Okuma Örnekleri

İbn Mücâhid, Mufaddal ile birlikte Ebân rivayetini de zikretmektedir. Ancak, râviyi sadece *Ebân* diye zikretmiştir. Bazı örnekleri verirken أَبَانُ الْعَطَّارُ şeklinde zikretmesinden bunun Âsım'dan kıraat okuyan Ebân b. Yezîd el-Attâr olduğu anlaşılmaktadır. Enderâbî'nin zikrettiği rivayet de böyledir. Kendisi Basralı olup takriben hicri 160 yılında vefat etmiştir. İbnü'l-Cezerî zikrettiğimiz her iki ismin Âsım'dan okuduğunu zikretmiş ama ondan kıraat rivayet ettiklerini belirtmemiştir.<sup>116</sup>

İbn Mücâhid, Ebân rivayetini zikrederken sonra gelen isimleri nakletmemiştir. Ancak kelimelerle ilgili ihtilafları verirken de Ebân'dan rivayet eden bazı isimleri zikretmiştir. Mesela, وَلَوْلَا دَفَعَهُ اللَّهُ (el-Bakara 2/251) ayetindeki ihtilafı verirken وَرَوَى عَبْدُ الْوَهَّابِ رَوَى وَقَدْ رَوَى أَبَانُ عَنْ عَاصِمٍ şeklinde<sup>117</sup> isim zikretmiştir. Bazen de وَرَوَى وَقَدْ رَوَى أَبَانُ عَنْ عَاصِمٍ şeklinde<sup>118</sup> rivayet etmiştir.

Tarik olarak ise sadece 1 tarik vermiştir.

1. Tarik: وَحَدَّثَنِي غَيْرَ وَاحِدٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَصْحَابِ أَبَانٍ عَنْ أَبَانٍ عَنْ عَاصِمٍ (Âsım > Ebân ashâbı > Bizim ashâbımızdan birçok kişi > İbn Mücâhid.

İbn Mücâhid, eğer okunan kelime ihtilaf varsa, Âsım kıraatinde kendisine ulaşan senedlerini verdikten sonra; Hafs, Şu'be, Mufaddal ve Ebân rivayetlerinin yanında Dahhâk b. Meymûn, Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Amr el-Esedî, Şeybân b. Abdurrahman b. Ebî Nuaym b. Meysere, Hakem b. Zahîr, Mugire b. Miksem ed-Dabbî, Hammâd b. Şuayb gibi daha birçok kişiden de rivayetleri zikrettiğini belirtmiştir.<sup>119</sup> Ama söz konusu bu isimleri râvi olarak almamış ve eserde bazılarının örneklerine de rastlanılamamıştır.

Bu şekilde Âsım'dan rivayet edenlerin örnekleri şöyledir:

Örnek 1: حَدَّثَنِي إِدْرِيسُ بْنُ عَبْدِ الْكَرِيمِ وَأَحْمَدُ بْنُ أَبِي حَنِئِمَةَ جَمِيعًا عَنْ خَلْفِ عَنِ الصَّحَّاحِ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ بَكَّاسٍ {بِكَسْرٍ} الْبَاءِ الْبَاءِ

İbn Mücâhid, bana İdris b. Abdilkerim ve Ahmed b. Ebî Hayseme, bunlar da Haleften, o da Dahhâk'tan, Dahhâk da Âsım'dan rivayet etmiştir.<sup>120</sup>

Örnek 2: وَأَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ الْعَبَّاسِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْوَلِيدِ الْكِنْدِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي حَمَّادٍ عَنْ شَيْبَانَ

Âsım > Şeybân > Abdurrahman Ebî Hammâd >

<sup>115</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 233; Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/313.

<sup>116</sup> Ahmed b. Ebî Ömer el-Enderâbî, *Qırâ'âtü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfîn bi-rivâyâtî'r-ruvâtî'l-meşhûrîn*, thk. Ahmed Nesif el-Cenâbî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 108; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/428.

<sup>117</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 187.

<sup>118</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 189.

<sup>119</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 97.

<sup>120</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 456.

Muhammed b. Amr b. el-Velîd el-Kindî > İbn Mücâhid tarikiye Âsım'dan وأحل fiili fethalı (malum), أحصن fiili dammeli (meçhul) rivayet edilmiştir.<sup>121</sup>

Örnek 3: وروى حرمى عن حمّاد بن سلّمة عن عاصم / المنشآت / فتحنا / Hammâd b. Seleme > Hırmî kanalıyla / المنشآت kelimesinin ش/şin harfi fethalı rivayet edilmiştir.<sup>122</sup>

Örnek 4: وحدثني ابن الجهم عن ابن أبي أمية عن أبي بكر عن عاصم {ورضوان} و {رضوانه} يضمّ الرّاء في كل القرآن > Şu'be > İbn Ebî Ümeyye > İbn Cehm > İbn Mücâhid tarikiye Âsım, رضوانه kelimesindeki ر/ra harfini Kur'ân'ın her yerinde damme ile okumuştur.<sup>123</sup>

Örnek 5: وكذلك حدثني ابن صدقة عن أبي الأسباط عن ابن أبي حمّاد عن أبي بكر عن عاصم يضمّ الرّاء > Şu'be > İbn Ebî Hammâd > Ebü'l-Esbât > İbn Sadaka > İbn Mücâhid kanalıyla Âsım da ر/ra harfini damme ile okumuştur.<sup>124</sup>

Örnek 6: وقال الأعشى عن أبي بكر مضموم كله > A'sâ Şu'be'den ر/ra harflerinin hepsini damme ile rivayet etmiştir.<sup>125</sup>

Örnek Okumalar usûl ve ferî olarak sûre sırasına göre şöyle zikredilebilir:

1. Ebân Âsım'dan her iki ي/ya harfini dammeli rivayet etmiştir. Hafs rivayetinde çoğu kurrâ ile birlikte ve Berîd'in Şu'be'den rivayetine göre ي/ya harfi fethalı ve ./hü zamiri işbâ/med ile okumuştur. Ancak Kisâf Şu'be'den her iki fiilde hü zamirlerini sâkin rivayet etmiştir.<sup>126</sup> Şu'be için rivayet edilen bu sâkin okuma Tayyibe tariklerinde yoktur.<sup>127</sup>

2. لا تُضَارَّ وَالِدَةٌ (el-Bakara 2/233) ر/ra harfini Ebân Âsım'dan ref' olarak okumuştur. Ancak Hafs'ın nasb üzere okuduğunu söyleyen İbn Mücâhid Şu'be'yi zikretmemiştir.<sup>128</sup> Nitekim Tayyibe tariklerinde Âsım bazı kurrâ gibi fethalı olarak okumuştur.<sup>129</sup>

3. كيف تُشْرِعُهَا (el-Bakara 259) kelimesinde Âsım ز/ze ile okumuş ancak, Ebân ise Âsım'dan تُشْرِعُهَا şeklinde nun fethalı, ش/şin ve ر/ra dammeli olarak rivayet etmiştir. Aynı şekilde Abdülvehhâb da Ebân'dan; Abdullah b. Ali Nasr, babası yoluyla Ebân'dan aynı şekilde rivayet etmiştir.<sup>130</sup> Ancak, Tayyibe tariklerinde Âsım bu kelimeyi تُشْرِعُهَا şeklinde ز/ze ile okumuştur.

4. ألقى إليكم السلام (en-Nisâ 4/94) Âsım, Şu'be ve Hafs rivayetinde السلم kelimesini elifle okumuş, İbn Mücâhid, Ali b. Nasr Ebân'dan o da Âsım'dan elif ile; Üşnânî > Ahmed b.

<sup>121</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 231.

<sup>122</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 620.

<sup>123</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 202.

<sup>124</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 202.

<sup>125</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 202.

<sup>126</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 694.

<sup>127</sup> Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/165.

<sup>128</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 183; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/227.

<sup>129</sup> Muhaysin, *el-Hâdî*, 2/81.

<sup>130</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 189.

Sâlih > Hirmî > Ebân tarikiyle ve Musa b. Harun > Şeybân > Ebân tarikiyle Âsım'ın س/sin harfinin esresi ل/lam harfinin iskânı ile التَّلْمُ şeklinde rivayet etmiştir.<sup>131</sup> Tayyibe tariklerinde bu kelimedede سَلَمٌ ve سَلَامٌ şeklinde ihtilaf vardır. Ancak س/sin harfinin esresiyle okuma bulunmamaktadır.<sup>132</sup>

5. خَيْرٌ حَافِظًا (Yûsuf 12/64) Şu'be ve Ebân elifsiz, Hafs elifli rivayet etmiştir.<sup>133</sup> Ebân rivayeti Tayyibe tariklerinde Şu'be ve diğer bazı kurrânın okumasına uygundur.<sup>134</sup>

### 3. Genel Değerlendirme

İbn Mücâhid kendi döneminde kıraat ilmiyle uğraşanları hâfız, mübedî ve imam olarak üçe ayırmıştır. Buna göre hâfız ve mübedî olanın rivayet ettiklerine itibar edilmemelidir. Çünkü bunlar bu konuda ilmi yetersiz olup duyduklarıyla yetinmektedirler. Ancak imam/âlim/uzman olanlar böyle değildir. Bu konuda diğer ilimlerdeki gibi nakledilen rivayetlerde şüphe olması durumunda terkedilenler vardır. Dolayısıyla, Arap dili ile örtüşen, Mushaf hattına uyan ve en önemlisi senedi sahih olan kıraat rivayetleri sahasında uzman olanlar farkedebileceği için her okunan/nakledilen bu esere alınmamıştır. Bu amaçla müellif, kıraat rivayetlerinde sahih ile sakimi, makbul ile merdûdu ayırmak için gayret göstermiştir. Kıraatin sünnet/gelenek olduğu itibara alındığında her okunanın/nakledilenin sahih olmadığı da ortadadır. Ancak bu yönüyle kendi seçtiği kıraatlerin zikredilen bu vasıflara haiz olduğuna işaret etmiştir.<sup>135</sup>

Bunun yanı sıra kıraatlerin tedvin edildiği dönemde bazı kıyâsî okumaların olduğu ve hocasından bazı râvilerin tercih yaparak hocasına isnad ettiği vecihler söz konusu olsa da âlimler bunlar arasından kendilerine göre sahih olanlarını ve tercih ettiklerini senediyle birlikte toplamışlardır. Ayrıca başlangıçtan bu yana hocasından okuyan kişiye icâzetname vermek suretiyle kıraat ilmi kayıt altına alınmıştır. Bu sebeple bütün bu okumalar da kıraat ilminin bir parçasıdır ve değerlidir. İbnü'l-Cezerî'ye göre senedi sahih, Arap gramerine bir yönüyle uyan ve Mushaf hattına uygun her kıraat ister yedi imamdan ister diğer imamlardan nakledilsin Kur'ân'ın indirildiği yedi harften olması hasebiyle red ve inkâr edilemez. Çünkü bunların vahye isnadı kesindir. Bunlardan birini taşımayan kıraat ise şâz ve bâtıldır.<sup>136</sup> Bu noktada muhter olan temel kıraat kaynaklarındaki Âsım'a (diğer imamlar dahil) nispet edilerek nakledilen okuma vecihlerinin merdûd olduğu kesinlikle söylenemez.<sup>137</sup>

<sup>131</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 236.

<sup>132</sup> Muhaysin, *el-Hâdî*, 2/157.

<sup>133</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 350.

<sup>134</sup> Muhaysin, *el-Hâdî*, 2/330.

<sup>135</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 45-49; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 58-61.

<sup>136</sup> Bu değerlendirmeler için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/9; Tuğral, *İbn Mücâhid*, 52; Aliyyü'l-İmam Ahmed, *Kur'ân'ın 10 Kıraatı*, çev. Süleyman Gündüz (İstanbul: İnkılab Basım Yayım, 2010), 177.

<sup>137</sup> Nesrişah Saylan, "İbn Cinnî'nin "el-Muhteseb" adlı Eserinde Şâz Kıraat Olgusuna Yaklaşım Metodu", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2022), 183; Bayram Demircigil, "İbn Cinnî'nin el-



“Kıraat sünnettir” ilkesinden hareketle temel üç şartın en önemlisi silsile yoluyla nakledilmesidir. Bu senedler de ilgili eserlerde bellidir.<sup>138</sup> Bu çerçevede kıraat müellifleri kıraatlerin tedvin edildiği dönemde temel üç şartı taşımayan kıraat rivayetlerini belirtmişler, bu noktada kıraat âlimleri sahih kıraatlerinkaydedilmesine ve nakledilmesine önem vermişlerdir. Ne var ki, İbn Mücâhid'in yaşadığı dönemde kıraatlerin yedi ile sınırlandırılması sonucu bunların dışındakilerin merdûd olduğu algısı oluşmuştur. Aynı şekilde günümüzde de belli tariklerin dışındakiler şâz/merdûd olarak algılanmaktadır. Halbuki, kıraat âlimleri senedi sağlam olup Mushaf hattına uyan okumaları ve bunları okuyan imamları, râvilerini eserlerine almışlardır. Bu bağlamda bunlardan bazılarının çok tercih edilmesi ve yaygınlaşması diğerlerinin sahihliğine zarar vermez.<sup>139</sup>

Burada şunu söylemek lazım ki, tarihi süreçte ilgili kıraat imamının bazı kelimelerde birden çok vecih üzere okuması olduğu için kıraat ilminin râvileri ve tarikleri ortaya çıkmış, Kur'ân tilaveti noktasında da bu vecihler bir tarik üzerinden okunmuştur. Bütün tarikleri aynı anda veya karıştırarak okumak söz konusu değildir. Bu sebeple Kur'ân'ın/kıraatin yerleşik olan tarikler çerçevesinde okunması gerekir. Bu noktada bir sıkıntıdan bahdemeyiz. Zira bugün Hafs rivayetinin Teysîr/Şâtıbiyye tariki halk arasında tilavet edilmektedir.

### Sonuç

İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'â* adlı eseri kıraat ilminde yedili sistemin oluşmasında öncü olan, Âsım kıraatinde Hafs ile Şu'be'nin râvi olarak seçilmesinde ve sonraki eserlere etki eden önemli bir eserdir. Kıraat ilminde her bir imamın birden çok kitap ve sened tariki olması ve bu tarikler arasında bazı noktalarda farklılıkların olduğu malumdur. Bu anlamda *Kitâbü's-Seb'â* da kıraatler için bir kitap tarikidir. İbnü-Cezerî'nin kaynakları arasında yer alan bu eser Tayyibe tariki olarak okuduğumuz Âsım kıraatinin tarikleri arasında yer almamaktadır. Bu tamamen İbnü'l-Cezerî'nin birçok tarik arasından Âsım kıraati için diğer silsilelerden gelen tarikleri seçmesinden ibarettir.

İbn Mücâhid, Âsım kıraati için 4 râvi, 14 tarik zikretmektedir. Bu tariklerden altısı Şu'be; beşi Hafs; ikisi Mufaddal; biri de Ebân rivayetleri içindir. Hafs ve Şu'be dışında İbn Mücâhid'in zikrettiği Mufaddal ve Ebân rivayetleri Tayyibe dışı yaygın olmayan

---

Muhteseb'inde Şâz Kıraatlere Yaklaşımı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUİFD)* 19/35 (Haziran 2017), 80.

<sup>138</sup> İbn Mücâhid, *es-Seb'â*, 48.

<sup>139</sup> Ahmet Gökdemir, “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi”, *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)*19/1 (2019), 77; İrfan Çakıcı, “İlk Dört Asırda Şâz Kıraatlere Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir İnceleme”, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 4/7 (Nisan 2021), 269; Muazzam Yener, “İbn Miksem: Hayatı, Kıraat İlmindeki Yeri ve Şâz Okuyuşları”, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 15/89 (2022), 279; Necattin Hanay, “Şâz Kıraat Olusuna Taberî Vechesinden Bir Bakış”, *Mütefekkir* 4/8 (2017), 295.

riyayetlerdir. İbn Mücâhid özelinde Âsım kıraati için söylenecek olursa Mufaddal riyayetinde birkaç usûl, yaklaşık da otuz civarında ferşî rivayet vardır. Bunlar da çoğunlukla Âsım kıraati için şâz olsa da diğer kıraatlarda olan okumalardır. Ebân riyayetinde sayabildiğimiz kadarıyla yirmi kûsur civarındadır. Büyük çoğunluğu ferşî olan bu farklılıklar Âsım kıraatinde bilinen okumalar olmayıp diğer kıraatlerde var olan ihtilaflardır.

Ayrıca ihtilaf örneklerinde İbn Mücâhid'in Şu'be rivayeti için verdiği A'şâ tarikini sened bölümünde vermemesine rağmen gözle görülür derecede Şu'be'den diğer tariklere muhalif olan rivayetlerine de yer vermiştir. Ayrıca kıraat imamı Halef'in de tarik bölümünde yer almadığını görüyoruz. Ancak birkaç yerde قَالَ خَلْفَ عَنْ يَحْيَى بْنِ آدَمَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عَاصِمٍ şeklinde Halef'ten gelen okumaları da zikretmiştir. Hafs'tan da Hubeyra tarikinin rivayetleri dikkati çekmektedir.

Bu tarikler, Tayyibe'de yer alan Hafs için 52; Şu'be için 76 tarik arasında geçmektedir. Dolayısıyla İbn Mücâhid'de bugün *Teyşîr/Şâtibiyye tarihi olarak okuduğumuz Âsım > Hafs > Ubeyd b. es-Sabbâh > Üşnânî > Hâşimî > İbn Galbûn > Dâni > İbn Necâh > Hüzeli > Şâtibi* şeklinde meşhur ve yaygın tarik ve Tayyibe'nin diğer tariklerinde olmayan okumalar da bulunmaktadır. Ayrıca, Tayyibe'de Hafs'ın iki alt tariki Hâşimî ve Ebû Tâhir; Şu'be'nin iki alt Tariki Yahya b. Adem (Esam tarikiyle) ve Uleymî tarikleri İbn Mücâhid'de yer almamaktadır.

İbn Mücâhid'de yer alan tarikler onun kendisine ulaşan tarikler olup sonrasında telif edilen ve yaygın olarak okutulan Teyşîr/Şâtibiyye tariklerinde yer almayan ve çok olmasa da bazı usûlî ve ferşî okumalarda farklı tarikten kaynaklanan ihtilaflar söz konudur. Ayrıca zikredilen eserlerde yer almayan Mufaddal ve Ebân rivayetleri de yer almakta ve bazı farklı okumalar zikredilmektedir. Bu farklı okumalar tamamen tarik farkları olup okuma farklılığı noktasında sınırlı sayıdaki farklılıklardır. Ayrıca bu okumalar diğer kurrânın da okuduğu okumalardır. Ama İbn Mücâhid'in galat/hata demediği okumalar için sened olarak sahih olsa bile Âsım kıraati için -yaygınlığını kaybetme sebebiyle- şâz kavramını kullanabiliriz.

Her ne kadar bu okumalara Âsım kıraati için şâz (yaygın değil) denilse de senedleri sahih olan ve muteber kıraat kitaplarında nakledilen rivayetleri toptan reddetmek ve bunların bâtil olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu çalışmayla kıraat imamlarından tarikler bazında nakledilen tercihlerden hareketle meşhur olanın/okunanın dışındaki vecihleri *gayr-i sahih*, *merdûd* şeklinde nitelenenin hatalı sonuca götüreceği anlaşılmaktadır. Çünkü bu şekilde nitelenen okumalar aslında söz konusu imamların râvileri ve tarikleri içinde zikredilmektedir. Bunların okunması veya okunmaması önemli değildir. Kıraat ilminde sahih kıraat, tilavet edilenlerden ibaret değildir. Bazıları tercih edilerek, okutularak yayılmış, diğerleri ise tedris olarak bir nevi tedavülden kalkmış ama sahihliği noktasında bir problem yoktur. Çünkü, tarikler arasındaki bu farklılıklar bir problem olmadığı gibi bunlar kıraat imamından öğrenilen ve okutulan rivayetlerdir. Bu noktada bir kıraat imamının birden fazla tercihinin olduğu/olabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

## Kaynakça

- Akaslan, Yaşar. "Endülüs'ün Kıraat İlmindeki Yeri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/1 (2019), 107-139.
- Akaslan, Yaşar. *Kıraat İlminin Temel Kaynakları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2021.
- Akpınar, Musa. *Kıraatların Tevatürü Meselesi*. İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2020.
- Aliyyü'l-İmam, Ahmed. *Kur'an'ın 10 Kıraatı*. çev. Süleyman Gündüz. İstanbul: İnkılab Basım Yayım, 2010.
- Âlu İsmail, Muhammed İbrahim. *İlmü'l-ķırâ'ât*. Riyad: Mektebetü't-Tevbe, 1419.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Mücâhid". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 20/214-215. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "Kitâbü's-Seb'a". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Aşvahî, Sabri. *İcâzü'l-ķırâ'âti'l-ķur'âniyye*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1998.
- Bayraktutan, Osman. *Kıraatlerde Tevatür Olgusu*. Ankara: Gece Akademi, 2018.
- Bayraktutan, Osman. "Kırâatlerin Sınırlandırılması Meselesi". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2018), 121-144.
- Çakıcı, İrfan. "İlk Dört Asırda Şâz Kıraatlere Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir İnceleme". *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 4/7 (Nisan 2021), 266-287.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Dağ, Mehmet. "İbn Mücâhid'in Kıraat Ekollerini Yedi ile Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım". *EKEV Akademi Dergisi* 10/27 (2006), 81-104.
- Dağ, Mehmet. "Kırâat İlminde Şâz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-". *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 7/2 (2007), 57-110.
- Damra, İbrahim. *Ahşenü şuhbe fi rivâyeti Şu'be*. Ürdün: Mektebetü'l-Vataniyye, 2. Basım, 2007.
- Damra, İbrahim. *Ahşenü'l-beyâni şerhi řuruķi't-şayyibeti bi-rivâyeti Hafaş b. Süleymân*. Ürdün: Mektebetü'l-Vataniyye, 2006.
- Dânî, Ebû Amr. *et-Teysîr fi'l-ķırâ'âti's-seb'*. thk. Otto Pretzl. Beyrut: Dâru Kitâbi'l-Arabî, 1984.
- Demircigil, Bayram. "İbn Cinnî'nin el-Muhteseb'inde Şâz Kıraatlere Yaklaşımı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUİFD)* 19/35 (Haziran 2017), 78-101.
- Dokgöz, Fatih. "Saçaklızâde Maraşî Bağlamında İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) Sonrası

- Yedi Kıraat İhtiyarlarına Genel Bir Bakış”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 51/1 (2021), 116-134.
- Enderâbî, Ahmed b. Ebî Ömer. *Ḳırâ’âtü’l-ḳurrâ’î’l-ma’rûfîn bi-rivâyâti’r-ruvâti’l-meş-hûrîn*. thk. Ahmed Nesif el-Cenâbî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2. Basım, 1985.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsuf Efendizâde’nin Konuya Dair Tepkisi”. *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 19/1 (2019), 67-81.
- Hamed, Gânim Kaddûrî. *ed-Dirâsâtü’ş-şavtiyye ‘inde ‘ulemâ’i’t-tecvîd*. Amman: Dâru Ammâr, 2. Basım, 2008.
- Hamed, Gânim Kaddûrî. *Kur’an Fonetigi Üzerine Tetkikler -Tecvid Âlimleri Özelinde-*. çev. Mehmet Emin Maşalı vd. İstanbul: İFAV Yayınları, 2021.
- Hanay, Necattin. “Şâz Kıraat Olgusuna Taberî Vechesinden Bir Bakış”. *Mütefekkir* 4/8 (2017), 291-296.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf. Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2002.
- Havuz, Hasan Hüseyin. *Usûlî ve Ferşî İhtilaflar Açısından Âsım Kıraatı (Şu’be ve Hafs Rivâyeti)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerḥ ve’t-ta’dîl*. thk. Abdurrahman b. Yahya. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1953.
- İbn Kuteybe, Muhammed Abdullah b. Müslim. *Te’vîlü müşkili’l-Ḳur’ân*. thk. Ahmed Sakr. b.y.: Mektebetü’l-İlmiyye, ts.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr. *Kitabü’s-Seb’a fi’l-ḳırâ’ât*. Kahire: Dâru’l-Meârif, 1400/1980.
- İbnü’l-Cezerî, Muhammed b. Yûsuf. *en-Neşr fi’l-ḳırâ’âti’l-‘aşr*. thk. Mahmud eş-Şinkitî. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2011.
- İbnü’l-Cezerî, Muhammed b. Yûsuf. *Gâyetü’n-nihâye fi ṭabaḳâti’l-ḳurrâ’*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1971.
- İzmîrî, Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed. *Tahrîru’n-Neşr (Kitabü İthâfi’l-Berara)*. thk. Hâlid Hasen Ebü’l-Cûd. Riyad: Dâru Edvâ’î’s-Selef, 2007.
- Kâdî, Abdülfettah. *el-Vâfi fi şerḥi’ş-Şâtibiyye*. Kahire: Dâru’s-Selâm, 14. Basım, 2019.
- Makdisî, Ebû Şâme. *Şerḥü’ş-Şâtibiyye İbrâzü’l-me’ânî min Hırzi’l-emânî fi’l-ḳırâ’âti’s-seb’*. thk. Muhammed Seyyid Osman. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2013.
- Mekkî, Ebî Tâlib el-Kaysî. *el-İbâne ‘an me’âni’l-ḳırâ’ât*. thk. Abdülfettah İsmail Şelebî. Mısır: Dâru’n-Nehdâ, ts.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *Mu’cemü’l-huffâzi’l-Ḳur’ân ‘abra’t-târîḥ*. Beyrut: Dâru’l-

- Cîl, 1992.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Hâdî şerhi Tayyibeti'n-Neşr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1997.
- Nüveyrî, Muhibbüddîn. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-âşr*. thk. Mecdî Muhammed Surûr Baslûm. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Ruveysî, Ahmed b. Hamûd b. Humeyyid. *Esânîdü's-Şâtıbiyye fi'l-kırâ'ât*. Beyrut: Müessesetü'd-Duhâ, 2019.
- Rüşdî, Eymen Süveyd. *es-Selâsilü'z-zehebiyye bi'l-esânîdi'n-Neşriyye min şuyûhi ile'l-Hazreti'n-Nebeviyye*. Suudi Arabistan: Dâru Nuri'l-Mektebât, 2007.
- Sâlim, Muhammed İbrahim Muhammed. *Ferîdetü'd-dehr fi te'sîli ve cem'i kırâ'âti'l-âşr*. b.y.: Dâru'l-Beyânî'l-Arabî, 2003.
- Sarı, Mehmet Ali. "Âsım b. Behdele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Saylan, Nesrişah. "İbn Cinnî'nin "el-Muhteseb" adlı Eserinde Şâz Kıraat Olgusuna Yaklaşım Metodu". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2022), 179-202.
- Süyûtî, Celâleddin. *Şerhu's-Şâtıbiyye*. thk. Ebû Âsım Hasen b. Abbâs b. Kutb. Endelüs: Mektebetü Kurtubâ, 2004.
- Şinkitî, Muhammed Mahmud Ahmed. *Menhecü İbni'l-Cezerî fi Kitâbi'n-Neşr*. el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye: Câmîatü İmam Muahammed b. Suud, Doktora Tezi, 1421/2000.
- Tavîl, es-Seyyid Rızk. *Medhal fi 'ulûmi'l-kırâ'ât*. Mısır: Mektebetü'l-Faysaliyye, 1985.
- Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid İstilahları*. İstanbul: İFAV Yayınlar, 4. Basım, 2018.
- Tetik, İbrahim. *Tarihsel, Bilimsel ve Siyasal Boyutlarıyla Âsım Kıraati Hafız Rivayetinin Şöhret Bulma Nedenleri*. Ankara: İlahiyât, 2021.
- Tuğral, Rahim. *Ebû Bekr b. Mücâhid ve Kitâbü's-Seb'a*. İzmir: Yüksek İslam Enstitüsü, Öğretim Üyeliği Tezi, 1981.
- Tuğral, Rahim. "Büyük Kıraat Otoritesi ve İlk Kıraat-i Seb'a Yazarı Ebû Bekr b. Mücâhid (245-324/859-935)". *Diyanet Dergisi [Diyanet İlmî Dergi]* 33/1 (1987), 3-11.
- Ubeydî, Fethi b. eş-Şerif. *Esânîdü'l-kırâ'âti'l-mütevâtira*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts.
- Yener, Muazzam. "İbn Miksem: Hayatı, Kıraat İlmindeki Yeri ve Şâz Okuyuşları". *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 15/89 (2022), 269-286.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Zehebî, Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 2012.

**The Issue of The Difference of *Ṭariqs* in Ibn Mujāhid's *Kitāb al-Sab'a*  
Within The Framework of The *Ṭariqs* of *Taysir/Shāṭibiyyah* and *Ṭayyibah*  
-An Evaluation Specific to 'Āṣim's *Qirā'āt* -**

**Extended Summary**

Ibn Mujāhid's *Kitāb al-sab'a* is the oldest work that has collected seven recitations for the first time and has survived to the present day. This work is the source of *Taysir/Shāṭibiyyah*, which includes seven recitations and Ibn al-Jazarī's *al-Nashr/Ṭayyibah*, which was written after him and includes 10 recitations. The author of the work was a scholar in the field of recitation, lived in Baghdad, trained many students and traveled to the centers that gained fame in the field of recitation and received each recitation from their masters. She collected seven recitations, including 'Āṣim, in this mentioned work. After that, Andalusian scholars Abū Amr al-Dānī's work called *al-Taysir fī al-Qirā'āt al-Sab'a* on seven *qirā'āt*'s and Imam Shāṭibi's *Ḥirz al-Amānī wa Vajh al-Tahānī* (*Shāṭibiyyah*) became famous and read. About two centuries later, 10 *qirā'āt*'s became widespread and accepted with his work *al-Nashr fī al-Qirā'āt al-'Ashr*, written by Ibn al-Jazarī. This work is taught as *Ṭayyibah tariq* in scientific assemblies today. This work in question consists of many *tariq*'s. One of these *tariqs/books* is Ibn Mujāhid's *Kitāb al-Sab'a*. In *Ṭayyibah/Nashr*, Ibn Mujāhid was taken as a source in other *Qirā'āt*'s besides 'Āṣim. For this reason, the *riwayas* and *tariq*'s of 'Āṣim *qirā'āt* are not the same as those of *Taysir/Shāṭibiyyah* and *Ṭayyibah* in the work mentioned. That is, the 14 *tariq*'s given in *Kitāb al-Sab'a* are not included in the 52 *tariq*'s given for *Ḥafs* and the 76 *tariq*'s given for *Shu'ba* in *Ṭayyibah*. In addition to the *Shu'ba* and *Ḥafs* *riwayas* known for 'Āṣim's *qiraat* in Ibn Mujāhid's work, *al-Mufaḍḍal* and *al-Abān* *riwayas* are given and their different readings are also mentioned. This situation, which we have mentioned for 'Āṣim's *qirā'āt*, is a situation in which those who read the science of recitation do not have knowledge about *tariqs*. For this reason, in this study, the differences in Ibn Mujāhid's work were compared and evaluated in terms of *Taysir/Shāṭibiyyah* and *Ṭayyibah tariq*'s within the framework of the 'Āṣim *qirā'āt* *tariq*'s and reading examples. Since these readings come with a completely different order, -even though it is transmitted in other recitations- it is not the known reading of 'Āṣim's *qirā'āt*. Because the *Shu'ba/Ḥafs* *riwaya* we read today is read within the framework of *Ṭayyibah tariq*'s. In this article, readings outside of *Ṭayyibah* regarding the *tariq*'s, *uṣūlī* and *farshī* disputes mentioned in *Taysir*, *Shāṭibiyyah* and *Ṭayyibah* for 'Āṣim *qirā'āt* are reported. *Ḥafs* and *Shu'ba* *riwayas*, which are widely read within the framework of Imam 'Āṣim's *Ṭayyibah tariq*, have not been examined. On the contrary, aspects of these two *riwayas* that are not in the *Ṭayyibah tariq* and examples from other *rawirs* are given. While discussing the study, after briefly mentioning Ibn Mujāhid's life and his place in the science of recitation, his book called *Kitāb al-Sab'a* has been scanned from the beginning to the end, and different *riwayas* and *tariq*'s have been classified, and the *riwayas* and *tariq*'s have been

discussed as well as the general information given by the author for 'Āşim's qirā'āt. In addition, in terms of comparison of Taysir, Shātibiyah, Ṭayyibah/Nashr tariq's, their sub- tariq's were also conveyed. In this context, mostly al-Nashr and al-Hādī Sharḥ Ṭayyibah al-Nashr are given as the main source for Ṭayyibah tariq's. Our aim here is not to create doubts and hesitations by revealing new things at the point of tilāwah/reading about 'Āşim's qirā'āt, but to remove any hesitations that may arise. At this point, it is to point out that there were different tariq's known to the scholars in the historical uşūlī, some of the tariqs were spread and some were not, therefore, those selected among the authentic riwayat within the framework of Ṭayyibah tariq are famous, and the others - in the sense of losing its prevalence- may be shādh. In addition to this, it is to put forward a correct approach by reminding the fact that different qirā'āt tariq and riwayat in reliable works other than Ṭayyibah are also valuable and it is not possible to reject them. It is seen that Ibn Mujāhid mentioned 4 rawis and 14 tariqs for 'Āşim's qirā'āt, six of which are Shu'ba, five are Ḥafṣ, two are al-Mufaḍḍal, and one is al-Abān. Except for Ḥafṣ and Shu'ba, the al-Mufaḍḍal and al-Abān riwayat cited by Ibn Mujāhid are unusual riwayat other than Ṭayyibah. If it is to be said about 'Āşim's qirā'āt in the particular of Ibn Mujāhid, there are a few uşūlī and about thirty farshi riwayat in the al-Mufaḍḍal riwayat. In the riwayat of al-Abān, this figure is around twenty-odd. These differences, the majority of which are religious, are not the known recitations in 'Āşim's qirā'āt, but the differences existing in other qiraats. The tariq's mentioned by Ibn Mujāhid for the qirā'āt of 'Āşim are not mentioned in Tayyibah. Therefore, in Ibn Mujāhid, 'Āşim > Ḥafṣ > 'Ubayd b. al-Şabbāḥ > al-Ushnānī > al-Ḥāshimī > Ibn Ghalbūn > al-Dānī > Ibn Najāḥ > al-Hūzālī > al-Shātībī and there are readings that are not found in other tariq's of Ṭayyibah. Also, two sub- tariq of Ḥafṣ in Ṭayyibah, al-Ḥāshimī and Abū Tāhir; The two sub- tariq of Shu'ba were Yaḥyā b. Ādam (tariq of al-Aşam) and Ulaymī are also not included in Ibn Mujāhid. These different tariq's and readings within the framework of Kitāb al-Sab'a, Taysir/Shātibiyah and Ṭayyibah are the differences between tariq and reading based entirely on the recitation imam and are limited in number. However, -due to the widespread- we can use the concept of Shādh for 'Āşim's qirā'āt, even if it is sound sanad for the readings that Ibn Mujāhid does not call ghalat/false. However, it is not possible to reject the riwayat that are authentic and narrated in reputable qirā'āt books and say that they are false. In this study, based on the preferences conveyed by the imams of qiraat, the readings other than the famous one were classified as ghayr sahih, mardud, etc. It is understood that qualifying as such will lead to an erroneous conclusion. Authentic qirā'āt in the science of recitation is not just what is chanted. While some of them were taught by choice, some of them were out of circulation as teaching/education. But al-sanads are problem free.

**Keywords:** Qirā'āt, Ibn Mujāhid, 'Āşim, Rawī, Tariq, Difference, Shādh.